БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. ОКТЯБРЬ 30 СРЕДА № 256 (7098).

Өртээ 2 көп.

СОВЕТ ЭРТЕМГЕ АЛДАР!

Совет эртемденнер, конструкторлар, инженерлер болгаш техниктер! Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир дээш, эртемниң болгаш техниканың улам ыңай чечектелиишкини дээш идепкейлиг демисежиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ЧЕМИШЧИДИЛГЕНИ ШӨЛДЕРЖЕ!

Органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни шын ажыглаары янзы-бүрү кедээ ажыл-агый культураларының чүгле дүжүткүрүн бедидер эвес, а оларның чемгир шынарларын база экижидер.

Органиктиг чемишчидилгелерниң ужур-дузазы чүгле хөрзүннүң биологтуг чорудулгаларын таарымчалыг болдурар эвес, база ол ышкаш ооң физиктиг шынарларын экижидер.

Механиктиг бот-тургузуу колдуунда чиңги-биле ылгалып турар, ириндиниң составы ээзээш хөрзүннүг Тываның байдалынга өдекти болгаш өске-даа органиктиг чемишчидилгелерни хөрзүнге тегери хөрзүннүң шиңгээдикчи шынарларын күштелдиреринге дээштиг салдарны чедирип турар. Ооң түңнелинде, хөрзүннүң суг, агаар, чылыг шиңгээдир болгаш өске-даа физиктиг шынарлары экижиир.

Чөөн-Хемчик районнуң сорт шенээр участогу 50 кг борбаандылаан суперфосфатты элезиннелчек хөрзүннүг шөлдүң га бүрүзүнге одуруглай тэп тургаш, чыл бүрүде га бүрүзүнден 2—3 центнер немелде дүжүттү ап турар. Тываның кедээ ажыл-агый дуржулга станциязы га шөл бүрүзүнге 30 тонна өдекти чемишчидип тургаш, тараа культураларының га бүрүзүнден 5,4 центнер немелде дүжүттү ап келген.

Элээн хөй ажыл-агыйларның каш чыл улаштыр дуржулгазы суггаттыг шөлдерге чемишчидилгелер тегери туруштуг дүжүттерни бээр болгаш ооң-биле чергелештир хөрзүннү байлакшыдар деп чүвени көргүзүп турар.

Чөөн-Хемчик районнуң ол-ла сорт шенээр участогунга суггаттыг шөлдерниң га бүрүзүнге 30 тонна ириндини болгаш минералдыг чемишчидилгелерниң 4 центнер холумаан беш чыл улаштыр тэп келирге, кызыл-тастың гадан ортумак дүжүдү 39,8, а арбайның 37,9 центнер болган. Практиказынга шенелде ажылы кедээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн ол хире бедидип турбуже, чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш специалистери органиктиг чемишчидилгелерни шөлче сөөртүрүн болгаш оларны аңаа мөөңнээрин чугулалап көрбейн турар.

«Тиилелге», «Найырал», СЭКП XXII съездизи аттыг, «ҮТКА 25 чылы», «Элегес», «Сукпак», «Тес-Хем» совхозтар тус черниң чемишчидилгелерин элээн каш чыл улаштыр шөлдерже сөөртпейн келген. Ынчангаш ол ажыл-агыйлар тараа болгаш мал чеми культураларының чавыс дүжүдүн ап турары таварылга эвес-тир. «Тиилелге», «ҮТКА 25 чылы» совхозтар чемишчидилгелер тепээн шөлдерге картофель олуртуп, гадан-на чүгле 27—30 центнер дүжүттү ап турар. «Барлык», «Улуг-Хая» совхозтар, Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал», Жданов аттыг колхозтары база ол кол чылдагааннар-биле ногааларның болгаш картофельдиң чавыс дүжүдүн ап келген.

Хову-шөлдерниң ажыл-ишчилери бо чылын шыңгыы өөредилгелиг шылгалданы көрген. Чайгы каң-халыын болгаш доозуннуг кургаг хаттар бүгү кедээ ажыл-агый культураларының өзүлдезинге багай салдарлыг болган. Агаар-бойдустуң ындыг берге үезинде чүгле суггаттыг шөлдер болгаш тус черниң база минералдыг чемишчидилгелерни тепкен черлер чүгээр дүжүттү берип болур турган. Ынчангаш суггарылга системаларын тургузуп болур бүгү аргаларны амдыгааштан эгелеп ажыглап, оларны белеткеп эгелээри болгаш органиктиг чемишчидилгелерни суггаттыг шөлдерже сөөртүрүн үргүлчүлээри чугула.

Келир чылдың дүжүдү дээш ажылды Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары болур чогууру-биле калбартып, октябрь 1-ге чедир тус черниң чемишчидилгелерин 21668 тоннаны шөлдерже сөөртүп, бо талазы-биле планын 106,5 хуу күүсеткен.

Шөлдерже органиктиг чемишчидилгелер сөөртүр ажылды Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Таңды районнар база чугулалап көрүп, ол талазы-биле планнарын тус-туста 80 хуу ажыра берген.

«Бурунгаар», «Өөк», «Совет Тыва», «Тыва», «Кок-Тей» совхозтар шөлдерже өдек болгаш ирнинди сөөртүрүнүң планнарын ажыр күүсеткилээн, а «Межегей», «Чыраа-Бажы», «Россия», «Сут-Хөл» совхозтар планын күүседиринге чоокшулаан.

Бо чылдың шыңгыы шылгалдазының түңнелдерин биле тура-ла, Улуг-Хем, Тес-Хем, Эрзин, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның ажыл-агыйлары шөлдерге өдек тегер ажылды дыка хожудадып турар. Ол районнарның колхозтары, совхозтары өдек сөөртүр планнарын чүгле 9-тан 30 хуу-ла чедир күүсеткилээн.

Ылаңгыя бо ажылды «Тиилелге» совхоз (кол агроному эш Луговской) өдек сөөртүр планын чүгле 10, «ҮТКА 25 чылы» (кол агроному эш Маслоев) 13,5, «Сукпак» (кол агроному эш Жилин) 16,4, «Тес-Хем» (кол агроному эш Борисов) 29,9, «Элегес» (кол агроному эш Атамов) 16,3 хуу күүседип, бо чугула ажылды дыка хожудадып турар. Тываның кедээ ажыл-агый дуржулга станциязының (кол агроному эш Мадагуев) механизаторлары база 37,5 хуу күүседип, шүшпең ажылдап турар.

Ам ажыл-агыйларның чүък сөөртүр машиналары ажаап алыышкын ажылдарындан хосталган, өдек чүдүрер тускай машиналар база бар. Ажыл-агый бүрүзүнге өдек сөөртүр механизастаан звеноларны тургузуп, өдек сөөртүлгезин улуг соок дүжериниң бетинде доозары ам хүннүң чугула сорулгазы апарган.

Бо чылын хөй ажыл-агыйлар шөлдерже өдек сөөртүр талазы-биле кержээлерни республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны-биле чарган. Ынчалза-даа ол кержээлер ажыл-агый бүрүзүнде күүседиинмейн турар.

Ажыл-агыйларның болгаш «Сельхозтехника» каттыжыышкынының удуртукчулары болгаш специалистери ук кержээлерниң күүселдезинче кичээнгей салыр үе келген.

Дүжүтке хөй немерени киирер картофель, ногаалар чергелиг тарып олуртур культураларның тарыыр шөлдеринге тус черниң чемишчидилгелерин бирги ээлчегде тегер болза эки. Люцерна чергелиг хөй немере дүжүттү берип болур хөй чылдыг тарымал сигеннерниң тарылга шөлдеринге чемишчидилгелер тегерин база уттуп болбас.

Амгы үеде малчыннар кыштаглаашкынга белеткенип, кажаалар иштиниң чайын малгашталган көржеңин хоорул, ирнинди өдектен мал кажааларын аштап-арыглап турар болгай. Келир чылдың дүжүдүнге ажыглаар өдекти болгаш ириндини амдан белеткеп эгелээри чугула болур.

Келир чылын тарыыр культураларның бедик дүжүдүн алыр сорулга-биле шөлдерже органиктиг чемишчидилгелер сөөртүр ажылды бүгү талалыг организастаары чугула.

ДОПЧУ МЕДЭЭ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Тыва АССР-ниң Мөңгүн-Тайга районун тургусканы-биле чергелештир Мөген-Бүрен болгаш Каргы кедээ Совединиң чурттакчыларындан соңгуттурган Бай-Тайганың ажылчы чоннарының район Совединиң депутаттарының эрге-хүлээлгелерин хевээр арттырган. Республиканың чер-чер Советтеринге ээлчеглиг соңгулдаларга чедир Мөңгүн-Тайга районнуң ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитедин даргазында составтыг тургускан: Хертек Сюрюнович Эрес-оол — күүсекчи комитеттиң даргазы, Салчак Сагаан-Байырович Очур — күүсекчи комитеттиң даргазының оралакчызы, Күжүгет Матпаевич Чамый — күүсекчи комитеттиң даргазының штаттан дашкаар оралакчызы, Дамба Улуг-Каракович Иргит — күүсекчи комитеттиң секретары. Ооң-биле кады күүсекчи комитет 5 кежигүннерлиг болур.

ТӨРЭЭН ЧУРТ БОДУНУҢ ОГЛУНГА ЧОРГААРЛАНЫР

Шынап-ла тоолда ышкаш

Ленинчи идеялар-биле чепсегленген совет улус биске эртем-техника талазы-биле чедиишкиннер чогум-на тоолда ышкаш болган-дыр ам. Советтер чуртунуң эрес оглу, ленинчи улуг партияның кежигүнү, ужудукчу-космонавт Георгий Тимофеевич Береговой «Союз-3»-ке олуруптааш, октаргай делгеминче окталып үнгенден бээр дөрт хонук ашкан.

Космостуң чагырып алыкчыларының бирээзи ол маадыр-коммунист Төрээн чурту-биле доктаамал харылзажып, солун шинчилелдерниң, хайгааралдарның дугайын база бодунуң кадыкшыл байдалының дугайын үргүлчү илеткеп чоруурун дыңнап келдивис. Бистиң космонавтарывыстың ужудуушкун бүрүзү бир-ле онзагай чүүл-биле бот-боттарындан ылгалдыг болуп келген. Бо сөөлгү ужудуушкунну ап көрээлиңер. Полковник Г. Т. Береговойнуң космоска ужудуушкуну бир чүүлүнде, каш хонуктарда үргүлчүлелдии-биле, ийи чүүлүнде, ооң ырак мурнунда ужугуп үнген «Союз-2»-ни дилеп тыпкаш, ооң-биле бодунуң корабльдиң тудуштурар нарын сорулганы боттандырып шыдааны-биле онзаланчак. Шынап-ла магалыг-дыр!

Бо эргим киживис ужудуушкунунуң бүгү программазын чедиишкиннг күүсеткеш, биске менди чаагай чедип келирин ам бүгү чурт четтикпейн манап турар.

М. САНЧАЙ,

«Сукпак» совхозта партком секретары.

Ажылчынның сөзү

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 51 чыл оюнуң бүдүүзүнде база Ленинчи комсомолдуң 50 чыл оюн таваржыр «Союз-3» деп космос корабльны октаргай делгемин шинчилеп көөрү-биле октябрь 26-да салып үндүрерин боттандырган. Ол дээрге чүгле совет эртемденнерниң эвес, харын бүгү кижилерниң кайгамчыктыг чедиишкини болур.

Космос корабли «Союз-3» бодунуң ужудуушкунун амдаа уламчылап турар. Ону Совет Эвилелиниң хамаатызы, ССРЭ-ниң алдарлыг ужудукчу-шенекчизи, ужудукчу-космонавт, Совет Эвилелиниң Маадыры Георгий Тимофеевич Береговой башкарып чоруурун радиодан дыңнааш, солуннардан номчааш, бөдүүн ажылчыннар бистер сеткиливис ханызындан өөрүп, Төрээн чуртунга ээп чедип келирин манап тур бис.

Ужудуушкун программазынга дүүштүр бирги долганыышкынның үезинде «Союз-3» дээр корабль ужудукчу чок «Союз-2» деп корабль-биле чоокшулажыышкынны кылганын дыңнааш өөрүп, бистиң республика типографиязының инженер-техниктиг ажылчын, албан-хаакчылары бүгү совет улус-биле бир дөмей ооң чедимчелиг ужуп чоруп турарын магадап турар-дыр бис.

«Союз-3» дээр космос корабльның башкарыкчызы Георгий Тимофеевич Береговой бодунуң мурнунда салдынган сорулгазын чедиишкиннг боттандыргаш, черге кээп хонар дээрзинге быжыг бүзүрелдивисти илергейлеп тур бис.

Кама ОНДАР,

типографияның парлакчызы.

СЭТА-ның дыңнадыглары

«СОЮЗ—2» КОСМОС КОРАБЛИ КЭЭП ХОНУПКАН

«СОЮЗ-3» УЖУДУУШКУНУН ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

1968 чылдың октябрь 28-те «Союз-2» космос корабли программага дүүштүр Совет Эвилелиниң девискээринде хонза чогуур черинге хонупкан. 10 шак 20 минута турда Черден берген команданы ёзугаар «Союз-2» корабльди доктаадыр шимчедикчи тургузугну ажылдаткан. 10 шак 51 минута турда корабль атмосфераның дыгыш каъттарынче киргеш, аэродинамик шынарлыг башкарар салып бадырыышкынны күүсеткен болгаш черге хонупкан. Корабль чымчак хонуушкуннуң системазының сөөлгү участогунга ажыглаан парашют-биле дүжүп баткан.

«Союз-2» космос корабльның ужудуушкуну чоруп турда корабльдиң системаларының ажылдаарын шуудадыр, а ол ышкаш «Союз-3» корабль-биле кады маневрлаар болгаш чоокшулажыр талазы-биле айыткан программа бүрүн күүсеттинген.

«Союз-3» ужудуушкунун үргүлчүлеп турар. Москвазы-биле 12 шак турда ужудукчу-космонавт Георгий Тимофеевич Береговой башкарган «Союз-3» корабль Черни 33 удаа долгандыр ужуткан.

Корабльдиң бүгү системалары өй-тавында ажылдаарын үргүлчүлеп турар. Базыышкын болгаш температура айтып каан хемчээлинде хевээр. Эш Береговойнуң байдалы эки. Космонавт планнаан эртем шенелделерин чорударын үргүлчүлээр: Чер кырының булуттуг каъдын хайгаарап көөрүн болгаш сылдыстыг дээрниң хайгааралын чоруткан. 33-кү долганыг үезинде космонавт ээзим иштинде өрттүң үш одаан илереткен, Экваторнуң районунга чаңнык болуушкуннары тодаргай көстүп турган. Космонавт-биле туруштуг ийи талалыг радио харылзаазын тудуп турар.

«Союз-3» космос корабли ужудуушкунун үргүлчүлеп турар.

* * *

1968 чылдың октябрь 28-те Москвазы-биле 12 шак 15 минута турда Черни дескиндир 34-кү долганыг үезинде «Союз-3» космос корабльден ужудукчу космонавт эш Береговой-биле телевидениениң ээлчеглиг репортажын чоруткан.

Корабль кабиназының база эртем шинчилелдерин чорударынга болгаш дыштанырынга таарыштыр кылган кожа өрээлдиң тургузуунуң дугайында космонавтының тодаргай чугаазын телевидениениң хөй миллион көрүкчүлери дыңнаан. Кабинаның иштики тургузуун, космонавтының корабльди башкарарын ооң дузазы-биле боттандырып чорууру башкарылганың пультуларын, башкарылганың тудаларын, приборларны болгаш иллюминаторларны таарыштыр тургусканын те-

(Төнчүзү 2-ги арында).

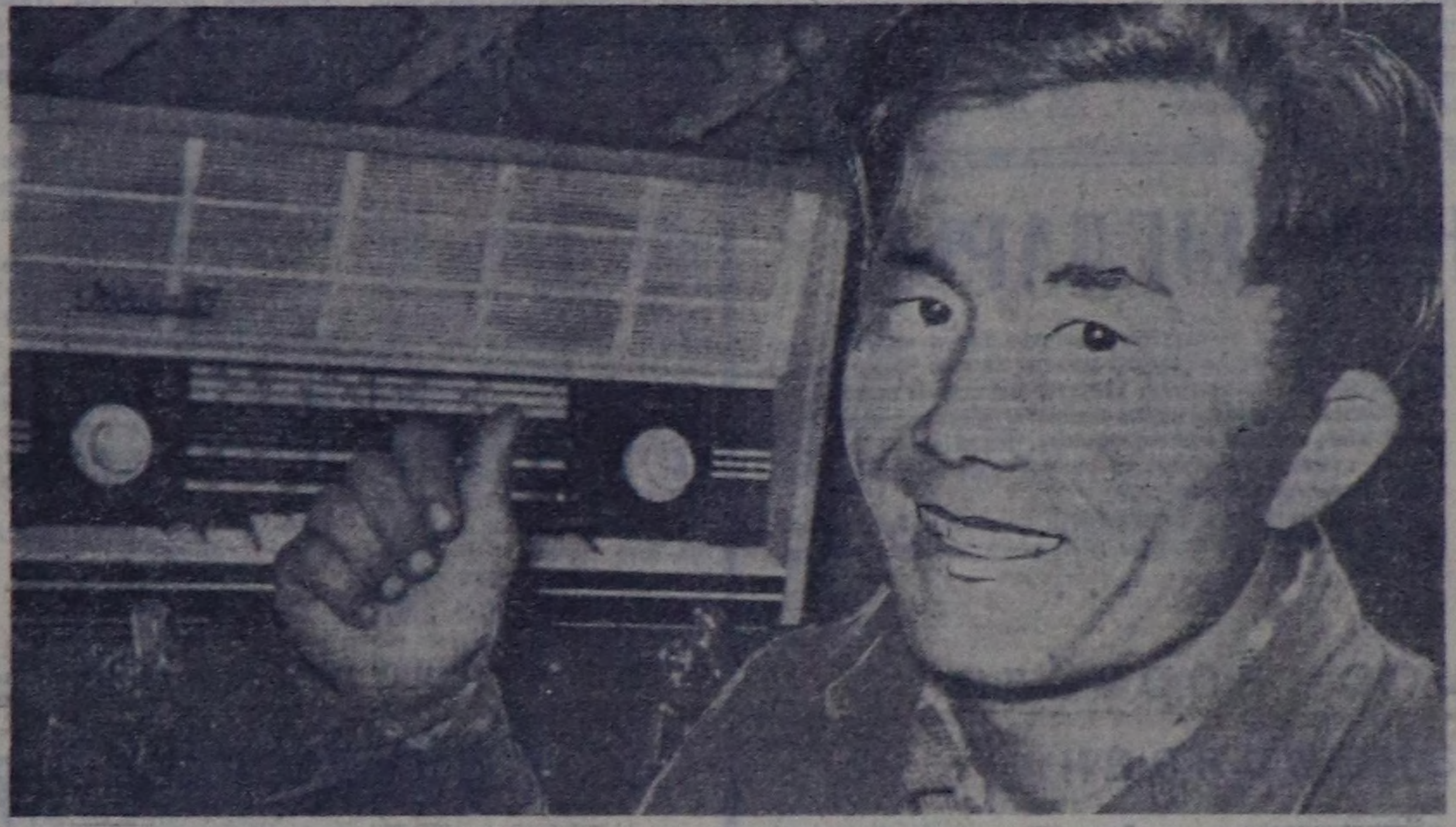

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чыл болурунга тураскааткан социалистиг чарышка киришкеш, «Элегес» совхозтуң хойжузу Сүрээ Салчакович Самбуу беш чылдың үшкү чылында улуг чедиишкиннг болган. Ол чүс төрүүр хойга онаашпыр чүс чээрби сес хураганны камгалап алган болгаш хой бүрүзүнден 3 килограмм 930 грамм дүктү кыргаан.

Сүрээ Самбуу амгы үеде Какта күзээнде чурттап, кыштаан ыяк белеткеп турар. Хойжунуң коданында төрүүр хойнуң эдержилгези доозулган.

С. С. Самбуу бо чылын 907 баш хураганны доруктургаш, дужааган. Оларны Самбуунуң дузалакчызы боп каш чылда ажылдаан Чочак Танаа-Херел хүлээп алган.

— Эш Танаа-Херел ажылга кызымак, хөй ажылын эки билир кижи. Ону кол хойжу кылдыр депшиткени чүүлдүг — деп, Самбуу бүзүредип орар.

С. Самбуу хойжулар аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи. Хойжу «Родина» («Төрээн чурт») деп радиоприёмникти ажылдадыпкаш, Төрээн чурттуң үнүн дыңнап орарын тырттырган. Советтер чуртунуң маадырлыг оглу Георгий Тимофеевич Береговой «Космос-3» деп корабльди башкарып алган, шинчилел ажылдарын чорудуп турарының дугайында СЭТА-ның дыңнадыы ону өөртүпкен. Кадарчының шырайынга хүлүмзүрүг чайнай берди.

С. ТАМБА.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Сорулга чаңгыс

Чер-дээр делгемнериниң ындыда «Союз-3» корабльде полковник маадыр Георгий Тимофеевич Береговойнуң бистиң калбак делгем Төрээн чуртувустуң эртем, техниказының бүзүрелдиг базымын бүгү делегейге кайгадыр ужудуп турарынга Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң малчыннары Саттар бистер өг-бүлевис-биле магадап, өөрүп тур бис. Чурттуң даалгазын күүседип үнген Георгий Тимофеевичиниң аттыгып үнгениг дег мерген, айыткан сорулгазын эки күүсеткеш келирин бүгү улус-биле бир дөмей йөрээп, манап тур бис.

Бо хүннерде кыштаавыста көжүп келген бүгү курлавырывысты баш удур санап, ажыг кыштан чаңгыс баштыдаа оскунмас сорулгалыг ажылдап кирдивис. Бо чылын 100 хойдан 110 хураганны, хойга онаашпыр 2,3 кг ажыт дүктү алдывыс. Бистиң амгы сорулгавыс — келир чылын оон-даа бедик көргүзүгнү чедип алырывыс болур. Октаргай делгеминде шинчээчиниң, одарда хойжунуң-даа сорулгазы чаңгыс — ынак Төрээн чурттуң улам ыңай чечектелиишкини дээш билиин, күжүн бээри болур.

Ш. болгаш М. САТТАР.

Кайгамчык-тыр

Космос делгемнерин шинчилээринге совет эртемниң чедиишкиннери бүгү делегейге билдинген. Ужудукчу-космонавт Георгий Тимофеевич Береговойнуң башкарып чорууру «Союз-3» космос корабльн Ленинчи комсомолдуң чартык чүс чыл юбилейиниң база Улуг Октябрьның бежен бир чыл байырлалының бүдүүзүнде салып үндүргени онза өөрүнчүг-дүр. Совет Эвилелиниң Маадыры, полковник эш Береговой тускай программа ёзугаар шинчилел ажылдарын чорудуп шаан, ужудуушкунну ам-даа үргүлчүлеп турарынга Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң хойжу коданнарының, сүт-бараан фермаларының ажыл-ишчилери онза чоргаарланып турар.

Эртемниң бүгү-ле чедиишкиннерин кижиге, ооң чаагай чоруунга болдурган ындыг чурттуң хамаатызы болуру аас-кежик. Ынчангаш Төрээн чуртка кижиниң чүгле эки ажылдап бериксээзи келир-дир.

Каадыр-оол СЫРАТ,

бригадир-зоотехник.

Өөрүшкүлүг ээп кел, эргим эш!

Бо эрткен субботада октябрь 27-де найысылал Кызылга тура «Союз-3» дээр корабльди октаргайже салып үндүрүпкенин, ону Совет Эвилелиниң Маадыры, ужудукчу-космонавт Георгий Тимофеевич Береговойнуң башкарбышаан ужудуп чоруурун радио дамчыштыр дыңнааш, база катап космоста совет кижиниң ужуп турарынга өөрүп магадаан мен.

Октябрь 28-те бистер 400 кижи ленинчи черлерни, Москва Ленинград дээш өске-даа хоорайларны эргип-кезип, аян-чорук кылыш экскурсиялаары-биле Кызылдан үнүпкен бис.

Ам бистер дүн-хүн чокка маңнаар, иштн бажың ышкаш, кижи чыргап чорууру база бир «хуулгаазын аът» поездиде олуруптан, чедербаар дээн черивисче караңнадып бар чор бис.

Ужудукчу-космонавт Георгий Береговойнуң космос корабльниң иштинде олуруптан, удуп дыштанып, ажылдавышаан, эки-чаагай ужудуп, чер-биле доктаамал харылзааны тудуп турарын найыралдың аян-чоруунуң поездизинде радио дамчыштыр үргүлчү дыңнап каап, дөрт чүс кижи бистерниң шуптувустуң өөрүшкү-маңнайывыс канчаар-даа аажок. Сибирьниң делгемнерин, ында хайныккан ажылышти, хоорайларны, суурларны поездиниң соңгазын өттүр көрүп каап, хөрек долган өөрүшкүлүг хөөмейлеп-сыгырттынышаан хап олур бис. Магалыг-ла-дыр!

Москвага дүрген-не чедерин четтикпейн-не чор бис. Георгий Тимофеевич Береговойнуң эки-чаагай ужуткаш, «үстүү орандан» өөрүшкү-маңнайлыг ээп чанып келирин күзедим.

КАРА-МОНГУШ ОЧУЦ-ООЛ,

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң чолаачызы.

ЛЕНИНЧИ ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААР, ЛЕНИНЧИ ЁЗУ-БИЛЕ ЧУРТТААР!

Москваның болгаш Москва областының комсомолчуларының болгаш аныяктарның Кызыл шөлге байырлалдыг манифестациязы

Бөгүн комсомолдуң алдарлыг бежен чылы. Чартык чүс чыл мурнунда, 1918 чылдың октябрь 29-та, чурттуң революцияга дадыккан аныяктары аныяктарның Коммунистиг Эвилелин тургусканын дугайын чарлаан.

Комсомол бежен чылда партияның тугунуң адаа-биле, Ленинниң ады-биле базып орар. Аныяктар эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруктуң эстафетазын Перекоп биле Волочаевканы, Турксиб-биле Магниткани дамчыштыр, кадыг-дошкун болгаш тиилелгелиг дөртен чылдарны өттүр алдарлыг алдан чылдарга экелген.

Комсомолдуң тугунда орденнер — ол дээрге, боттарының энергиязын, угаан-бодалын болгаш талантызын коммунизм тургузуушкунунга берип турар бистиң аныяктарывыстың эрес-маадырлыг чоруун болгаш патриотизмин бүгү улустуң хүлээп көргени-дир.

ВЛКСМ ТК-ның байырлыг Пленумунга бүгү улустуң ол хүлээп көрүүшкүнүнүң дугайын СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежнев мынчаар чугаалаан:

«...Совет Төрээн чуртка, Коммунистиг партияга бистиң аныяктарывыстың сеткип чорууру ол ынакшылы дээш, коммунизм тургузуушкунунга комсомолдуң киирип турар аажок улуг салыышкыны дээш бөгүн, силерниң юбилейиңерниң хүнүнде, бистиң чуртувустуң он үш чартык миллион коммунистериниң өмүнээзинден хоочун салгалдың кижилери бистерниң комсомолду чогууру-биле үнелеп турарывыс чөптүг».

Бөгүн комсомол — бежениг. Ол хүн, октябрь 29-та, Москваның болгаш найысылал облазының комсомолчулары болгаш аныяктары чурттуң кол шөлүнде байырлалдыг митингиге чедип келген.

Эрте-бурунгу Кремльдиң ханазында комсомолдуң шаңнатканы алды ордении чураан кызыл тук октябрь салгынынга киискип турган. Ол орденнерниң аразында — юбилейлиг шаңнал — Октябрь революциязы орден.

Индирлерге аныяктар байырлалының хүндүлүг аалчылары: комсомолдуң хоочуннары, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, Совет Армияның дайынчылары, эртемденнер, эвилелдешкен республикаларның комсомолунуң төлээлекчилери, коммунистиг болгаш депшилгелиг аныяктар организацияларының төлээлекчилери.

Хүндүскүнүн үш шак. В. И. Ленинниң Мавзолейиниң төп индиринче СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП-ниң МХК бирги секретары В. В. Гришин, СЭКП-ниң МК бирги секретары В. И. Конотоп, СЭКП-ниң МХК секретары В. Я. Павлов, Моссоветтиң күүскомунуң даргазының бирги оралакчызы В. П. Исаев, Совет Эвилелиниң Маршалдары И. Х. Баграмян, И. С. Конев, К. С. Москаленко, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Е. М. Тяжельников, ВЛКСМ ТК-ның секретарьлары үнүп келген.

ВЛКСМ-ниң Москва хоорковунуң бирги секретары Василий Трушин хоорайның комсомолчуларының болгаш аныяктарының ВЛКСМ-ниң 50 чыл оюнга тураскааган байырлыг митингизин ажыткан. ССРЭ-ниң күрүне Гимнизин күүсеткен.

Митингиге бүгү эвилелдешкен республикаларның, Россия Федерациязының он-он хоорайларының төлээлекчилери киришкен. Аңаа ВЛКСМ-ниң эң баштайгы кежигүннери база турган. Ол митинг Бүгү-эвилел хемчээлиниң манифестациязы болган.

Бежен чыл бурунгаар Октябрьдан төрүттүнген чурттуң аныяктары Ленинниң идеяларынга шынчы болурун даңгыраглааннар деп В. Трушин чугаалаан. Ленинниң овур-хевири бистиң чүректеривисте, Ленинниң эргим ады бистиң комсомолчу билеттеривисте.

Бөгүн, комсомолчу юбилейниң хүнүнде, бистиң ынакшылывыстың, оглу болуп бердингенивистиң бирги сестерин Коммунистиг партияга болгаш Владимир Ильич Ленинге бараалгадып тур бис.

Сооксумаар агаарга кыйгы —«Мээң калбак делгем Төрээн чуртум» деп ырыдан музыкалыг одуруг дыңналы берген.

— Дыңнаңар! Кызыл шөл чугаалап тур! Төрээн чурт дыңна, Кызыл шөл чугаалап тур! Диктор Юрий Левитанның үнү бүгү чуртка тарай берген. Аңаа келген кижи бүрүзүн өөрүшкү бүргей берген, чүге дизе олар ленинчи комсомолдуң төөгүзүнде кайгамчык улуг болуушкуннуң киржикчилери. Фарфарлар дыңналып турган, Левитан мынчаар уламчылаан:

— Мээң өңнүүм, салгалдарның оруктары каттышкан, улустарның салым-чолу доңнашкан, эпоханың чүрээ соп турар Кызыл шөлде тур сен.

Байырлал бисти мaңаа чыыр, бодалдар бисти бээр экээр, бис мaңаа байырлаар бис, бис мaңаа даңгыраглаар бис...

Шөлде — Москваның маадырлыг ополченнериниң тугу, согуукчу фронтучу бригаданың тугу, Александр Матросов аттыг 254 дугаарлыг гвардейжи адыгжы полктуң тугу, «Аныяк гвардия» деп аныяктарның чажыт организациязының тугу. Шак-ла ындыг туктуң би-

(Төнчүзү 4-кү арында).

СОВЕТ КИЖИ БАЗА КАТАП КОСМОСТА

Ооң амыдыралының сорулгазы

Ужудукчу-космонавт, Совет Эвилелиниң Маадыры
Георгий Береговой-биле беседа

Георгий Береговой-биле бо ужуражыышкын Сыдыс хоорайга бурунгу чылын болган. Ооң бичe-ле мурнунда Ю. А. Гагарин-биле чугаалажы каапкан бис. Юрий Алексеевич отрядының кайы-бир кижизи-биле улусту таныштырар мурнунда ооң допчу характеристиказын чугаалай тыртып бээр чаңныг. «Кончуг эки ужудукчу-ла болгай» дээр кижи. Ол-ла чаңчылын ёзугаар ооң ынчан чугаалааны оон-даа хөй болган.

— Кончуг сонуурганчыг кижи. Тулган ужудукчу. Мен школага чаа-ла өөренип эгелеп турумда, агаар делгемнеринге фашистерни чылча шаап турган кижи-ле болгай.

— Ооң хары кажыл?

— Хамык ужур назы-харда деп бе? Бистиң отрядывыста Георгий Тимофеевичиден артык техниктиг белеткелдиг ужудукчу-даа чок ийин. Космос техниказын шиңгээдип алырынга кижиниң ээлээр туружунуң дугайында ооң бодалын дыңнап көрүңерден. Ужар чүүлдүң хөй конструкторлары ооң-биле найыралдыг, ону үнелээр, оларның машиналарын ол шенеп турар болгай — дээш, биче боданып чоруй чугаалады:— Мен чоруур дей бердим, мээң кабинедимге олуруп алыңар, маңаа силерге шаптык болур кижи бар эвес — деп чоруй, чап-чаа келген чагааларын стол кырындан чыып алды, чоруптар деп тура, чугаалады:— Силер-биле ужураш дээш, ону чалап эккелийн шуве.

... Уяун кудер ужудукчу кирип келди. Менче көрүп кээрге, чиңгир, топтуг карактарлыг, улуг кара кирбиктерлиг кижи болду.

— Береговой мен ийин — диди. Оон дораан-на мынча диди:— аргалыг-ла болза, намдарым чугаалатпайн көрүңер. Сонуурганчыг эвес, чалгааранчыг болур чүве-ле болгай. Оон өске чүнү-даа амырап чугаалаар ийик мен. Юрий Гагаринниң сүмезин ажыглааш, беседавысты техника чугаалажырындан эгеледивис.

— Сөөлгү үеде чамдык инженерлерниң кижини техниканың эштенчизи, бүгүдеден артык күштүг автоматтың дузалакчызы дигилээр чугаа-сооду дыңналыр апарган, та чүге ындыг чүве ыйнаан.

— Академик Королёв автоматиканы чогууру-биле үнелээр, ынчаарга космоска ужудуушкун кылырда ужудукчу-космонавтың техникага удуртукчу болган турарын негеп чораан болгай. Сагыш-сеткил байдалын база барымдаалаза чогуур. Шенелдениң чедиишкиниг болуру техникадан эвес, харын шуут-ла кижиниң бодундан хамааржыр деп чүвени билир болганда, ол бодунга аажок бүзүрелдиг болгай.

Бир чижектен чугаалай кааптайн. Даштыкы чурттарның парлалгазынга тускай эртемниглерниң кылган саналга түңнелдери парлаттынып турду. Планеталар аразының октаргай бүдүмелинге турар автоматтыг станцияга кижи турар болза, ол станцияның идегелдии 70 хуу чедер, а кижи чокта 22 хуу болур деп, олар түңнел кылган. Ынчаарга кижи системаларның ажылдаарын чүгле контрольдап шыдаар эвес, харын үрели бээрге, оларны эдип ап турар болза, станцияның идегелдиг ажылдаар хуузу 93 чедер.

— Хамык ужур кижиде деп бодаар силер бе?

— Чаңгыс галалай бердиңер эвес бе?—деп айтыргаш, кижим харыылады:— Автоматты черле кижиден артык үнелээр дивес мен. Кижи автоматиканы солуп шыдавас болгаш солувас-даа ужурлуг. «Сени мен чалап каан мен, машина, ам сен мээң орнумга улуг үүле бүдүрүп, улуг бодалдан бода, мен дыштанып алыйн» дээр принциптиг чурттап база болбас. Бистиң амыдыралывыстың сорулгазы — кижиниң техника-биле эвилелдежири болган турар ужурлуг.

Мен бодаарымга, «Восход-2» корабль-биле Павел Беляевтиң болгаш Алексей Леоновтуң ужудуушкун кылган шенелдези космоска кижини «эргелиг» болдурар херек деп чүвени херечилеп турар. Корабльдиң командири ужудуушкунуң түңнел болур үе-чадазында хондуруушкун кылырының хол-биле ажылдадыр башкарылдазын ажыглаан болгай. Чигелээшкин кылырының системазынга чамдык үрелиишкин болу бергенин илереэн, ынчангаш ол арганы командир ажыглаан. База бир чижек. Алексей Леонов ажык космосче үнериниң шлюзтуг системазының болгаш космоска кедер элдептиг скафандрының шенекчизи болгай. Корабльден дашкаар ажылдап билир болган турары чоокку үеде кижиден негеттинер дээрзинде чигзиниг чок. Черге кылыр ажылды космос делгеминге кылыр дээни ол. Ооң дугайын Константин Эдуардович Циолковский бижип, Сергей Павлович Королёв хөй чугаалап чораан. Ынчангаш ажылчыннар, тускай эртемниглер космос станцияларын эптеп тургузарынга болгаш септээринге киржир апаар боор, ындыг болганда, корабльден космоска үнери, бир корабльден өске корабльче шилчиири аnaa-ла ажыл-иш болган турар ужурлуг.

— Корабль ужудуушкунун башкарарындан автоматтарга хостаткан космонавт чогум-на эртем, шинчилел ажылдарынга үе-шагын хөй эрттирип болур деп бодаар силер бе?

— Мен бодаарымга, корабль командири, билдинмээн чүүлдерниң шинчилекчизи — космонавтың эмин эрттир хөй турган хүлээлгези эвээжээр аргалыг. «Восходтуң» ужудукчу-инженери Комаров, эртемден Феоктистов болгаш медик Егоров составтыг экипажы бүрүн экипажтарның ужудуушкун кылырын эгелеп каан, ол ужудуушкунга кижи бүрүзү бодунга онаашкан тускай сорулгалыг чоруур. Моон соңгаар корабльдерге чүүл-бүрү билиглерниң эртемденнери чоруп болур. Ужудукчу-космонавтың хүлээлгези космонавтиканың хөгжээн хире-чергези-биле шуут-ла корабль командириниң хүлээлгезин күүседиринге чедир чиигей бээр.

— Чижек кылдыр чугаалаарга, бир-ле планетаже ужар корабльдиң командири болу берзиңерзе, экипаж составынга кандыг эштерлиг чорууруң күзээр силер, ону чугаалап көрүңерем?

— Ол талазы-биле ужар чүүлдүң дуржулгазындан чамдык чүүлдерни ажыглаза чогуур. Корабльге радиотехника дериглериниң талазы-биле тускай эртемниг кижилиг чорууру чугула. Корабль системаларын билир, оларны чүгле башкарыптар эвес, харын херек апарганда ужудуушкун үезинде болгулаар кандыг-бир үрелиишкиннерни база эдип шыдаар инженерлер чок чоруур арга чок.

— Экипаж составынга эмчилиг чоруур дээрин уттуптуңар бе?

— Ийе харын, ол база эргежок чугула. Ындыг-даа болза кижилерниң планеталарже ужудуушкун кылыры ам-даа ырак, ындыг болганда космонавтарның ажыглалынга даарта, соңгузу хүн кирер космос техниказын үе-чада аайы-биле шуудадып ажылдадыр херек деп чүвени силерге чугаалаар ужурлуг мен.

Чаа космос техниказының шенекчилери берге болгаш хүндүлүг сорулгалыг. Ам мээң амыдыралымның сорулгазы ол.

А. РОМАНОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

Улам бедикче...

ССРЭ-НИҢ АЛДАРЛЫГ УЖУДУКЧУ-ШЕНЕКЧИЗИ С. А. МИКОЯН БОДУНУҢ ЭЖИНИҢ ДУГАЙЫНДА ЧУГААЛАП ТУР

Георгий Тимофеевич Береговойну каш чыл мурнунда Шериг-Агаар Күштериниң шенекчи аэродромнарының бирээзинге эң-не баштай билген мен. Ужудукчулар-шенекчилер оларның ханы хүндүткелин чаалап алган эжиниң дугайында ынакшыл-биле чугаалап турганнар. Шенекчилерни истребительдерге «ужударын өөредип турар» кезектиң бир удуртукчузу мону «бодуңар бүзүреп көргей-ле силер» дээш меңээ шаңнал херээ көргүсту. Ында Г. Т. Береговойнуң тус-тус ажылдарын шериг ёзузу-биле допчулап бижээн: улуг бедиктерге болгаш үнден дүрген ужудуушкунга самолёттарны шенээн, чырык чок хонуушкун шөлүнге дүне чаа хевириниң үнден дүрген ужудар самолёдун хондурарын эң-не баштай күүсеткен...

Космосче чаа ужудуушкун болур дугайын дыңнааш, Георгий Тимофеевичиниң дугайын чугаалап бээрин ооң эжи, ССРЭ-ниң алдарлыг ужудукчу-шенекчизи Степан Анастасович Микояндан диледим.

— 1951 чылда инженерниң Н. Е. Жуковский аттыг шериг-агаар академиязын дооскаш, шенекчи ажылга кирген үемде Георгий Тимофеевич ынчаарда-ла шыырак, дуржулгалыг ужудукчу-шенекчи турган. Үнден дүрген ужудар реактивтиг хыдыкчы самолёттарның—«Мигтерниң» өрүм дег долганып чорааш, кылыйып бадарының ынчаарда-ла Жора «хааны» болу берген. Агаарга эң нарын шимчээшкинни — өрүм дег долганып чорааш, куду кылыйып бадарын ол бир дугаарында шиңгээдип алган, аңаа ужудукчуларны өөредип турган. Георгий меңээ база-ла дузалап турган кижи. Береговой ийленип алгаш, шүүргедеп бадарын хамыкты мурнай ажылдап кылган: ол болза үнден дүрген истребительдиң чалгынын дамчыштыр оргазын куду кылдыр «дүжүп» баткаш, улуг бедиктен черге эң-не чоок кылдыр кылыйтып бады баарыдыр... С. А. Микоян кезек болангаш, база уламчылаан:

— Шенекчи Береговойнуң сагынгыры тоол дег турган. Инженер мергежили чок-даа турган болза, улуг инженерлерге ол бодаар аргажок чүүлдер көргүзүп, оларны кайгадып турган. Баштай харын аңаа хорадап-даа турганнар. Ол ооң херээ эвес-тир ийин дээнзиг, а ооң соонда—магадай бергеннер. Чүге дээрге ооң оралдажыышкыннары: самолётту улам эки, ээлгир болгаш эптиг болдурар деп— чаңгыс сорулганы барымдаалаан. Ооң ужудуушкун талазы-биле чаяаны онза турган. Ону мергежил азы дуржулга деп адай албас мен. Ол хамыктың мурнунда улуг салым-чаяанныы, ховар мергежилдии-дир, ол болза бедик дуржулганың үлүг-биле, ужударының улуг практиказы-биле холбашкандыр.

Агаар-бойдустуң кандыг-даа уржуктарында, эң-не айыылдыг үелерде ужудукчу кижи ол айыылды мырыңай ол дораан эскерип, самолёттуң шимчедикчизин карак чивеш дээр аразында өжүрер ужур таваржыр, оон башка шимчедикчи үрелип, «өртенип» каар, ол ындыг үени тудуп, шимчедикчини өжүрүптери кончуг берге.

Георгий-биле ындыг таварылгалар хөй болган. Илеткей бээр: шимчедикчини өжүрүптүм, оон башка өртенип болур. Кээп хонупкаш, ол дугайын конструкторларга, инженерлерге илеткээр. Ажыы-биле чугаалаар: «Ышкындырыг кылганым-даа чадавас, ынчалза-даа температура изип эгелээн ышкаш болду». Баштай аңаа саналгаларывыс «ылап чүве» дээш, ажынадаа бээр турган... А даартазында ооң мурнунга буруузун билингилей бээр, чүге дээрге кыналда кылган соонда температура шынап-ла изип эгелээн турган. Береговойнуң кылганы шын болу бээр...

Ол ужудукчу-шенекчиге кол чүве чүү турганыл? Аңаа Степан Анастасович мынчаар харыылады:

— Бедикче чүткүл. Болбаазырадылгаже оралдажыышкын. Жора чамдыкта чугаалаар: «Бежен хире километр бедикке ужудуп көрзе»

— Космосче бе?

— Ийе, космосче—деп Микоян харыылады. — Харынна ол болза бедикче чүткүлдүр. Георгийни космонавтар отрядынга хүлээп ап турда, шенекчилер өг-бүлезинден эң эки кижи чоруй баарды деп хомудап турдум. «Боданып көр» дээр мен, а ол: «Шиитпирлеп алдым, Степан» дээр.

Бо беседа эрткен воскресеньеде Москвага, кежээ болган чүве, Береговойнуң бажыңынче телефоннапты...

— Экии, Жора. Командировкалап ужудайн деп бе? Орууң чаагай болзун!—деп чугаазын Микоян төндүрдү.

А бөгүн, неделя болганда, миллион-миллион совет кижилер-биле кады бис аңаа немеп каар бис: «Силер чымчаа-биле кээп хонуптар силер, Георгий Тимофеевич!

Төрээн черге ужурашкыже чедир байырлыг!

Г. КУДРЯВЦЕВ,
СЭТА-ның тускай корр.

СЭТА-ның ДЫҢНАДЫГЛАРЫ

(Төнчүзү, Эгези 1-ги арында).

левидение көрүкчүлеринге көргүскен. Хөй санныг иллюминаторларның бары космонавтың хайгааралынга таарымчалыг эки байдалдарны тургузуп турар.

Космонавт ап чоруур телевизия камеразын холдан салып, кабинага хостуу-биле эжинмишаан, деңзи чок байдалды көргүскен. Ол телевизия камеразының дузазы-биле телевидение көрүкчүлери космос кораблиниң иллюминаторларын дамчыштыр космонавтың ужудуушкун үезинде көрүп чоруур чүүлдериниң шинчизин хайгаараар аргалыг болган: Черни болгаш ооң эриктерин, далайларын, булуттуг каъттарны көрген.

Космонавт Береговой эртем-техниктиг шенелделерни, башкарылганың иштики системаларының, амыдыралды хандырар болгаш термотаарыштырылга системаларының ажылдаарын шуудадырын үргүлчүлеп турар.

Георгий Тимофеевич Береговойнуң кадыкшыл байдалы эки. Корабльдиң бүгү системалары ей-тавында ажылдап чоруур.

• • •

„Союз-3" космос корабли орбитага маневрлаан

Октябрь 28-те Москваның-биле 19 шак 23 минута турда «Союз-3» космос корабли Черни долгандыр 38 удаа ужуткан.

«Союз-3» космос кораблиниң системаларының ажылдаарын шуудадыр программаны ёзугаар ужудукчу-космонавт эш Береговой 36-гы дескиниг үезинде октаргайга корабльдиң угланыышкынын хол башкарылганың дузазы-биле боттандырган болгаш корабльдиң иштинде шимчедикчини ажылдаткан. Ол маневрны күүсеткен соонда космонавт Хүнде хүн батареялары-биле корабльди ориентастаан болгаш ол байдалга ооң турумчуурун чоруткан.

Маневрны чоруткан соонда «Союз-3» космос кораблиниң параметрлери мындыг болган:

долганырының үези 88,8 минута;

Черниң кырындан эң ыраары (апогеяга)—244 километр;

Черниң кырындан эң чоок ыраары (перегеяга)—199 километр;

ийленчээ—51,7 градус.

Ужудукчу-космонавт эш Береговой доктааттынган чурумну ёзугаар аажок хөөннүг чемненген. Космонавтының чем рационунда долу үнелиг янзы-бүрү продуктуларны киирген. Чижээ, ужудуушкуннуң үшкү хүнүнде дүштеки чем воблы, эки шынарлыг дагаа эъди, печенье, сүттүг какао болгаш кара слива болган.

Телеметрияның медээлерин, космонавтының илеткелин болгаш телевидение дамчыдылгаларының үезинде ону хайгаараанын ёзугаар алырга, Георгий Тимофеевич Береговойнуң кадыкшыл байдалы эки. Ужудуушкуннуң үшкү хүнүнүң бүгү дургузунда космонавтының судалының частотазы минутада 63—68 кагыышкыннныг хемчээлинде, тынарының частотазы—минутада 12—15 болган.

Октябрь 28-те 18 шак 30 минутадан эгелээш октябрь 29-та 4 шак 30 минутага чедир «Союз-3» космос корабли Совет Эвилелиниң девискээринге радио-биле көстүр зонадан дашкаар ужуткан. Ол үеде ужудукчу-космонавт эш Береговой космонавтының кабиназы-биле кожа өрээлге дыштанган.

• • •

Бөгүн, 1968 чылдың октябрь 29-та, Москваның-биле 3 шак 45 минутада «Союз-3» космос кораблинге ужудукчу-космонавт Георгий Тимофеевич Береговойнуң дөрткү ажыл хүнү эгелээн.

Эки дыштанып алдым, оон күш-культура кылгаш, эртен чемненип алган соонда ужудуушкун программазын оон ыңай күүседип эгеледим деп эш Береговой радиохарылзаа сеанзынында дыңнаткан.

Ооң дыңнатканын болгаш телеметрия медээлерин ёзугаар алырга, эш Георгий Тимофеевич Береговойнуң кадыының байдалы кончуг эки.

«Союз-3» космос кораблинде тургускан бүгү системалар ей-тавында ажылдап чоруур, кабинада агаар базыышкыны хоолайжыгаштыг мөңгүн суунуң 770 миллиметр бедиири-биле деӊ, температура 18 градус чылыг.

Ужудукчу-космонавт эш Береговой-биле доктаамал радиохарылзааны тудуп турар.

• • •

1968 чылдың октябрь 29-та Москваның-биле 7 шак 28 минутада «Союз-3» космос корабли Совет Эвилелиниң девискээриниң агаар делгемин эртип чораан үеде ужудукчу-космонавт Береговой-биле ээлчеглиг радиохарылзаа сеанзызы эгелээн болгаш корабльдиң кабиназындан телевизия көргүзүглерин дамчыдарын боттандырган. Траектория хемчээшкиннерин кылган болгаш телеметрия медээлери хүлээп алдынган.

«Союз-3» корабльдиң бүгү системалары ей-тавында ажылдап чоруур. Радиохарылзаа сеансызының үезинде космонавт Береговой корабльдиң системаларының ажылдаарын болгаш бодунуң кадыының байдалын «шупту кончуг эки» деп тайылбырлаан.

«Союз-3» космос кораблинден ужудукчу-космонавт эш Береговой совет аныяктарга мынчалдыр байыр чедиргенин дамчыткан: «БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ АНЫЯКТАРЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ ЭВИЛЕЛИНИҢ 50 ЧЫЛ ОЮ—АЛДАРЛЫГ БАЙЫРЛАЛГА ТАВАРЫШТЫР БИСТИҢ ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТУҢ ЭР. ХЕРЭЭЖЕН КОМСОМОЛЧУЛАРЫНГА, ООЛДАР, КЫСТАРЫНГА ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН ИЗИГ БАЙЫР ЧЕДИРИП ТУР МЕН. УЖУДУКЧУ-КОСМОНАВТ БЕРЕГОВОЙ».

Кайгамчык ужудуушкунну бүгү делегей хайгаарап тур

☆ СОФИЯ. «Союз-3» совет космос кораблин салып үндүрген болгаш орбитаже чедиишкиниң киирген дугайында медээни Софияга аажок улуг сонуургал болгаш өөрүшкү-биле уткаан дээрзин БТА агентилел дыңнаткан.

Софияның радиозу Совет Эвилелиниң Маадыры, ужудукчу-космонавт полковник Береговойнуң космоста ужудуушкунунуң дугайында СЭТА-ның дыңнадыын дамчыдары-биле бодунуң программазын каш удаа үскен.

«ССРЭ-ниң космоска чаа улуг чедиишкини», «Полковник Береговой «Союз-3»-тү башкарган» деп улуг эгелер-биле солуннар СЭТА-ның дыңнадыын бирги арыннарынга парлаан. Космоста космонавтың байдалы эки болгаш корабльдиң бүгү системалары ей-тавында ажылдап чоруур деп демдеглээн.

Айыткан программаны чедиишкиниг күүседип эгелээн дугайында СЭТА-ның дыңнадыын аажок сонуургал-биле уткаан.

☆ НЬЮ-ЙОРК. Хьюстонда космоска ужудуушкуннарны контрольдаар америк пунктуда эртемденнер болгаш техниктер «Союз-3» корабльдиң ужудуушкунун кичээнгейлиг хайгаарап турар.

Космос төвүнүң тускай тележлекчизи Поль Ханиниң медеглээни-биле алырга, Хьюстонда америк тускай эртемниглер Георгий Береговойнуң ужудуушкунунуң дугайында чаа медээлерни четтикпейн манап турар.

Хьюстонда ажылдакчылар декабрьда ужудар дээн «Аполлон-8» америк космос кораблин ужудуушкунга белеткээр ажылды эгелээн дээрзин ЮПИ агентилел дыңнаткан.

«Союз-3» корабльди чедиишкиниг салып үндүрген дугайында дыңнадыг медээ эртенги солуннарга, харын-даа хүндүскү солуннарның баштайгы үндүрүлгелеринге парлаттынмайн барган. «Нью-Йорк пост» солун дыңнадыгны «Россия орбитаже кижи үндүрген» деп эге-биле далаштыг үндүрүлгезинге парлаан. «Союз-3» корабльдиң бүгү системалары ей-тавында ажылдап чоруур, ийи талалыг идегелдиг радио харылзаазын корабль-биле тургускан, полковник Георгий Береговойнуң байдалы эки деп, солун демдеглээн.

Америк радио болгаш телевидение «Союз-3»-түң ужудуушкунунга улуг кичээнгейни көрүндүрүп турар. «Россия космоска чаа үүле-иштиң оралдажыышкынын кылган» деп эге-биле Нью-Йорк радиостанциязы сөөлгү медээлерни дамчыткан.

Ужудуушкуннуң чоруп турарының дугайында болгаш ооң мурнунда салып үндүрген «Союз-2» корабль-биле орбитага ужуражыышкынны чоруткан дугайында СЭТА-ның дыңнадыын информас агентилелдери орбитага космос станцияларын тургузарының оруунга техника талазы-биле улуг чедиишкин кылдыр демдеглээн.

Совет космос кораблин салып үндүргени америк хөйнүниниң улуг сонуургалын болдурган. Чер-черниң солуннары болгаш радиостанциялары СЭТА-ның Нью-Йоркта салбырынче соксаал чокка телефоннап, «Союз-3» совет космос кораблиниң ужудуушкунунуң дугайында болгаш ужудукчу-космонавт Георгий Береговойнуң кадыының дугайында сөөлгү медээлерни дыңнадырын америк хамаатылар дилеп турар.

★ КАИР. Полковник Береговой башкарган «Союз-3» космос кораблин Совет Эвилелинге салып үндүрген дугайында дыңнадыг КАР-ның найысылалы Каирге дыка дүрген тараан. Иштинде космонавтыг совет космос кораблин салып үндүрген дугайында дыңнадыгны Каирниң радиозу дамчыткан.

МЕН агентилел «Союз-3» космос кораблин салып үндүрген дугайын база дыңнаткан.

«Союз-3» космос кораблиниң ужудуушкунунуң дугайында техниктиг медээлерни база парлап турар.

★ ГААГА. «Орустар иштинде кижилиг планеталар аразының кораблин салып үндүрген!», «Совет астронавт космоста!» — ындыг эгелер-биле Голландияның кол буржуаз солуннары СЭТА-ның дыңнадыын бирги арыннарынга парлаан. Чаа совет корабль айтып каан орбитазынче чедиишкиниг үнген дээрзин база дыңнаткан. Чаа совет корабльдиң ужудуушкуну айыткан планны ёзугаар чоруп турар.

(СЭТА).

Республиканың комсомол организацияларының Ленинчи комсомолдуң 50 чыл оюнга тураскааган социалистиг чарыжының түңнелин ВЛКСМ обкому үндүрген.

Тудуг организацияларында комсомолчу-аныяктар коллективтеринден «Тыва кобальт» комбинатта Любовь Содунамның шеверлекчилер бригадазын тиилекчи деп көрген.

Бригаданың кежигүннери комсомолдуң юбилейинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Комсомолчу-аныяктар ажылга, амыдыралга, өөредилгеге болгаш дыштанылгага бедик үлегер-чижекти көргүзүп турарлар.

Чарыштың тиилекчилеринге алдар болгаш мактал!

ЧУРУКТА: Л. Содунамның бригадазының бөлүк кежигүннери. Солагай талазындан дөрт дугаарында Л. Содунам.

А. АИРНИҢ фотозу.

ЛЕНИНЧИ ИДЕЯЛАР ТЫВА ЧЕРДЕ

САГЛЫНЫҢ КЫРЫНДА ЧЫРЫК ХЕРЕЛ

Ужу-кыдыы көзүлбес болуп алгаш, ынаар-ла чаптылып чоруй барган ховулап халдып оргаш, «Саглы ышкаш хову кайдал, сагыш ышкаш чүве кайдал» диген сөстерни сактып чоруп ордум, Шынап-ла Саглы делгем-не ховуларлыг. Үр-ле хап келгеш, баалык кырынга үне хонуп кээривиске, Кызыл-Тей суурнуң барааны, хем ол чарыында ховуда кодан-кодан сарлыктар, хөй хой, инек, чылгы чаптыла берген оъттап чоруур болду, күскү чер чарган тракторлар база-ла карара берген чоруп турлар. Шаандагы араттарның «сагыш ышкаш чүве кайдал» деп чугаалажып, айтыржып турганы ам шынап-ла сагыш ышкаш болуп бүткен-даа. Саглы чараш бойдус чурумалдыг чер.

«Дескиндир чоргаар сыннар ийленгилээн.
Дески чаткан хевис ышкаш, шынаа шөлдүг
Саглы хемниң чайлаг хонаш уппарынга
Сагыш-чүрээм ала чайгаар хайнып келир.
Эртенгиниң алдын соруг кызыл хүнү
Ээр тайгы баштарындан харап кээрге,
Аалдарның артын-иштин сыңмас кылдыр
Ааржы дег, ак-чайт сүрүг оъттап үнер.
Алдын хүнүү алгап-йөрээп, уткаан ышкаш,
Аганактар, улар куштар ырлажы бээр.
Даглар хөрээ, аалдар кыры оюмнарда
Тарбаганнар мортук дамчып чаржып турар.
Чараш Саглы дамыр ханы—малчын чону,
Чалгып турган далай ышкаш, хайнып үнер.
Саяк, чыраа аъттар мунган чорумалдар,
Сарлык, теве коштар, чүъктер шуужуп
хүнээр.
Карак четпес кызыгаар чок ак-көк дээрде
Халаңнашкан түмен сылдыс четчип кээрге,
Ыржым кынныып, шимээн чоорту намдаап
соонда,
Ында-мында кемнер даажы дыңналып кээр».

Бо шүлүк дөртен чылдарның ортан үезинде, Саглының араттары хуу ажыл-агыйын сайзырадып турар үеде бижиттинген. Ынчангы Саглы биле амгы Саглыны, ынчангы араттар-биле амгы колхозчуларны, суурнуң кижилерин деңнээр аргажок. Чаа, совет амыдырал, колхозчу демниг күш Саглыны шуут-ла чаартыпкан, бо үстүнде шүлүкте кирген чурумалдарның кырынга хөй-ле, харын-даа кайгамчык чурумалдар немешкен.

Оларның чамдыктары шаанда Саглыга дыңналып көрбээн аттар, сөстер-биле дыңналыр, бижиир апарган. Дүне-хүн чокка чоруур машиналар, тракторлар, комбайннар, суур, кудумчу, школа, интернат, ясли, уруглар сады дээш кайгамчык хөй. Халаңнашкан түмен сылдыс четчип орда-ла, электри станциязы дагжап үнүп, Ильичиниң лампочкалары хып, дээрде сылдыстар-биле адааннажы бээр, ооң соонда клуб, концерт, кино, танцы дээштиң-не баар. Кижилерниң эртем-билии бедээн, культуразы сайзыраан, амыдыралы шуут-ла таныттынмас болуп чаартынган.

Ленинчи идеяларның боттанып ышкыны ырак-кыдыг чер Саглыда, ында чурттап, ажылдап турар кижилерниң ажылында, амыдыралында тодаргай көстүп турар. Ол-ла бүгүнүң шуптузун бижиириңге каш-каш ама саазын, хөй үе-шак негеттинер. Шуптузун чурукка-даа тырттыргаш көргүзериңге хөй үе херелеттинер.

Ленинчи идеяларга чалгынналган саглыжылар В. И. Ленинниң чогаалдарын өөренип, ооң номналын, чагыын ёзугаар ажылдап, чурттап, өөренип турарлар.

Хоочун, мурнакчы тудугжу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депудады, Маадыр-ие М. Б. Серен.

I.
Коммунистиң чугаазы

Саая Дүптешович Агбаан 1935 чылда намга кирген. Ол Саглыга аревэ үүрүн тургусчуп, ону элээн каш чылдарда даргалаан, партия, совет органнарынга, хөй-ниитиниң ажылынга хөй чыл дургузунда ажылдап келген. Төрээн колхозу «Кызыл туктуң» экономиказын быжыглап, ону хөгжүдүп сайзырадырынга бодунуң үлүг-хуузун киирип келген ол кижи ам колхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Кадарып турар сарлыктарының күш-деңгели үргүлчү семис-чаагай болуп, сарлык бызаазын камгалап алыр талазы-биле чыл бүрүде-ле эки көргүзүглерлиг.

— Октябрь революциязының шуурганы Тывага Саян ажыр кииский келген соонда, Саглыга Ленин деп сөс дыңналып келген чүве-дир. Мерген угаанныг ол кижи дарлаткан улуска хосталганы тыпсып, ядыыларга аас-кежиин берип турар дээрзин араттар улуг магадаашкын-биле дыңнап, Ленин башкы дугайында чугаа бир аалдан бир аалче дамчып турган. Муң тос чүс үжен чеди чылга чедир Саглыга аревэ үүрүн даргалап турдум. Бистиң аревэни Ленинниң аревэзи дижир чүве. Ынчангаш аревэ кежигүнү кижи бүрүзү бүгү-ле талазы-биле чурум-сагылгалыг, эң-не дыңнангыр, кежээ-шалып, идепкейлиг турган. Аревэчилер чериниң узунун, бедиин халыыры, гимнастика дээш спорт, күш-культураның өске-даа хевирлеринге, шериг өөредилгезинге улуг сонуургалдыг өөренип турган үе-ле болгай.

Анаяк өскенни үжүк-бижикке өөредирин аал-бөлүк аайы-биле чорудуп турдувус. Улуг-даа улустар бижикке өөрениринге кайгамчык сонуургалдыг болуп, хүлдеп каан шуугайларга бижип, Ленин башкының адын номчуп, бижипкеш, бот-боттарының арынна-рынче өөрүшкүлүг, чоргаралдыг көрүп, чаа-ла бижиптер апарган кижи ол атты улгаттыр, чараштыр бижиирин оралдажып турган. Ынчалзадаа ол үеде Ленинниң чуруу чок болуп, кижилер ооң бичии-даа бол чуруун көөрүн четтикпейн күзеп турганнар. Ленинниң чуруу эң-не баштай Саглыга, суму төвүнде эге-чада школазынга келген. Шоолуг улуг эвес чурукту ханага азып каан. Араттар ол чурукту көөр дээш ырак хонаштардан безин четкилеп келир чүве. Бир муң тос чүс үжен дөрт чылда «Бистиң ажыл» деп ном тыва дыл кырынга парлаттынып, маңаа чедип келген. Аңаа:

Хажыызындан харап кээрге,
Хана хээлиг Тыва чурту.
Каш-ла сөөктү
каттыштырган
Карл Маркс, Ленинни.

Ужунайдан харап көөрге
Угулзалыг Тыва чурту,
Улус чонну каттыштырган
Улуг башкы Ленинни.

Лениниң айыткан оруун
Эндег чокка эдерээли,
Революстуң алыс херээн
Эчизинге чедирээли.

— диген ыр парлаттынган. Бижикке өөренип алган улус ону дораан доктаадып апкан, бижик билбес эштер билир кижилерниң аксындан шээжилеп алган ырлажып турар чүве. Кадарчылар безин черге аажок чаңгыландыр ырлап чоргулаан. Ам дээрге Ленин башкының чуруу улуг, биче хемчээлдиг болуп көвүдээн, кайда-даа көөрге бо-ла бодамчалыг олурупкан орар-дыр, баштыңчы дугайында ырлар-даа хөй, алыын-даа, бичии-даа кижилер ону тыва, орус дылдар кырынга аажок улуг ынакшыл, хүндүткел-биле ырлажып турарлар. Аас-кежикти тыпсып, мындыг чаа, магалыг амыдыралдың оруун айтып берген баштыңчызын ыр-шоорга алдаржыдып, мактап турбайн канчаар—деп, хоочун коммунист, мурнакчы малчын Саая Дүптешович Агбаан чугаалап олурду.

II.
Чырык орук-биле

В. И. Ленинниң кооператив планын ёзугаар, ооң номналөөредиинге, ленинчи чагыгларга үндезилээш, 1951 чылдың июнь айда Саглыга коллективтиг ажыл-агыйның эге өзээ тургустунган. Оон бээр шоолуг-даа хөй эвес— 17 чыл эрткен ышкажыл. «Кызыл тук» колхоз ам быжыг экономикалыг, сайзыраңгай колхозтарның бирээзи апарган.

Ол колхозтуң эге үндезилекчилериниң бирээзи, ам Саглы көдээ Совединиң даргазы Куулар Дакпаевич Семис-оол мынчаар чугаалады:

— Баштай он дөрт кижи мал-маганывысты, үрезинни, күжүвүстү каттыштыргаш, тараа тарыдывыс. Оон удавааанда чээрби дөрт өреге четтивис. Чеди айның эгезинде малды үскеш, тус-тус кадарчыларга быжыглаан. Мен суму секретарьлавышаан, мал бригадирлеп кирдим. Баштайгы чылдарда берге-ле тургулаан болдур ийин. Бежен дөрт чылда баштайгы чүък машиназы келген. Кабиназын ак клёнка-биле шып алган бис. Улус ону «Кызыл туктуң» «аза-куузу» деп шолалап алган. Чүге дизе ооң чорбас-барбас чери, кылбас ажылыдаа чок. Бежен алды чылда «ДТ-14» маркалыг чаңгыс трактор келген.

Оон колхоз даргазы Ооржак Допчунович Санаага айтырыглар салып, ооң-биле чугаалаштым.

— Амгы үеде бисте беш улуг трактор бар. Чээрби бир автомашиналыг бис. Оон аңгыда бисте быжыглаттынган автолавка, кижи эмнелгезиниң машиназы база бар. Колхозтуң экономиказы чылдан чылче өзүп турар. Колхозтуң үлеттинмес фондузу 1959 чылда 372.897 рубль турган болза, 1964 чылда 733.545 рубль четкен, бо чылдың январь 1-де 1.337767 рубль болган. Тускай санда акшавыстың өзүлдези база-ла эки. 1959 чылда 6355 турган болза, 1964 чылда 87552 рубль четкен, бо чылдың база-ла январь 1-де санаарга 95596 рубль четкен болду. Колхозчуларның ажылдап ап турары-даа шыырак. Чамдык колхозчулар ай санында 150, 160 рубль чедир аптар, оон хойнү-даа алырлар бар. Малывыстың баш саны база-ла чыл бүрүде өзүлделиг. Эрткен чылын 20 муң 560 баш мал турган болза, бо чылын 23 муң 34 баш чедир өскен.

Колхозчуларның материалдыг чаагай байдалы, культуразы дыка бедээн. Бүгү-ле малчыннарның өөнүң иштин хээлеп турганы көжегелээн. Малчыннар кыштагларында чуртталга бажыңнары-биле хандыртынган. Эрткен чылдан эгелээш, ийи өрээл, крышалыг, кладовкалыг бажыңнарны тудуп эгеледивис. Өглерни улгаттырар хүлээлгевис база-ла күүсеттинип турар. Өглерниң даштын агартыр сорулга-биле 3 муң метр пөстү тып алдывыс. Ферманы механизастаар, электрижидер, суур иштинге телефон киирер хүлээлге күүсеттинген. Ол ышкаш күрүне мурнунга алган өске-даа социалистиг хүлээлгеливис база-ла багай эвес күүсеттинип турар. Культура амыдырал талазы-биле келир чылын элээн тудугларны чорударын көрдүнген. Чижээ, Культура бажыңының тудуун кылыр, амгы клубту спорт бажыңы кылдыр эде дерир— деп, колхоз даргазы чугаалап олурду.

Малчыннар аалдарын кезип чорууурга, оларның амыдырал-чуртталгазының культуржааны, бай-шыдалгыр апарганы кайгамчык. Ооң чаңгыс чижээн анияк малчыннар Саая Оолак биле Ооржак Сендеш оларның өөнге кирипкеш, көрүптээлиңер.

Өгнүң иштин хээлиг көжеге-биле шыпкан. Чылыг-чырыы-даа аажок. Национал угулзаларлыг аптаралар, аъшчем, хеп шкафтары, агартыр эткилээн демир оруннар, ында салдынган бүгү-ле эт-херенселдер эң-не культурлуг, арыг-шевер деп мактаттырып, шаңнаттырып турар бажыңнар-биле дөмей. Радиоприёмниктиг. Хүндүлел бижиктер. Оларның бирээзинде мынчаар бижээн болду: «Районнуң мурнакчы херээженнериниң хүнүн таварлаштыр «Эң эки культурлуг өг-бүле» деп чарыштың тиилекчизи болганы дээш шаңнап тур. СЭКП райкому. Райкүүском».

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганынга таварлаштыр алган социалистиг хүлээлгезин база-ла хоолааштының, Хүндүлел бижиктерниң чанында азып каап.

— Бистиң хойжулар шупту Ленин башкының төрүттүнген хүнүн таварлаштыр алган хүлээлгелерин шилдеп хоолааштың мынчаар аскылап алган болгай—деп, өгнүң эр ээзи чугаалады.

Хандагайтының амыдырал хандырылга комбинадының салбыры колхоз төвүнде тургустунган. Ында ол-ла Саглы чурттуг шевер кыстар даараныкчылап, суурнуң чурттакчыларының, колхозчуларның чагыгларын оларның күзээнин ёзугаар сеткилин хандыр даарап берип турар.

Салбырның эргелекчизи Саая Калдар Кызылдың садыг-кооператив училищезиниң даараныкчылар салбырын дооскан болду. Ол кыс мынчаар чугаалады:

— Бистиң колхозчулар культурлуг, чараштыр кеттинеринге ынак улус чүве. Олар хоорайның чурттакчылары ышкаш чаа мода ёзугаар кеттиниптерлер. Оон аңгыда национал хепке база-ла ынак. Платьелер, юбкалар, бичии уруглар хептери, хөйлеңнер, костюмнер чагып даарадырындан аңгыда, национал хептерни база-ла чагыыр турар.

Колхоз төвүнде харылзаа конторазының салбыры база бар. Аныяк уруг Сарыглар Күнзеңмаага удурткан, 7 ажылдакчылыг ол салбыр чонга төлептиг бараан болур дээш ажылдап турар. Бир хүнде-ле ортумаа-биле оон 70-80 чедир чагаа-бижиктер, 5—6 чедир посылкалар үнүп чоруп турар. Оларның чедер адрестерин көөрге, Тываның хоорайлары, суурлары дээш Саянны ажып, Москва, Ленинград, Новосибирск, Ыраккы Чөөн чүк дээш Совет Эвилелиниң улуг, биче хоорайларынга, суурларынга чедер дээн болгулаар. Аңаа хүнде ортумаа-биле 50—60 чедир чагаалар, элээн каш посылкалар, шилчилгелер кээп турар.

Саглының кижилери солун, сеткүүл чагыдып, ону номчуурунга ынак. Ол почта салбырынга хүннүң-не «Шын», «Тувинская правда», «Тываның аныяктары», «Правда», «Известия», «Комсомольская правда», «Красная звезда», «Советский спорт» солуннар, «Партийная жизнь», «Советский Союз», «Современная Монголия», «Огонёк», «Служба быта», «Работница» болгаш оон-даа өске журналдар база-ла кээп турар.

Кижи эмнелгезиниң участогу Саглыга тургустунгандан бээр элээн каш чылдар болу берген. Аарый берген кижилер аңаа чыда эмнеткеш, каңкадык болуп экирип, эмчилерге, ооң ажылдакчыларынга өөрүп четтиргенин илереткеш, чанып чоруптарлар. Чаа төрүттүнген чаш кижиниң ыыды бир дугаарында-ла ол эмнелгеге дыңналып, нелер чараштыр божуп турар. Кызылдың медицина училищезиниң доозукчузу Нордуп Кара-Сал 1963 чылдан бээр ында ажылдап, кижилерниң кадыкшылы дээш бүгү-ле күжүн, билиин бараалгадып, чонннуң макталын чаалап алган.

Уруглар садында 34 ажы-төл бар. Оларның хөй кезии колхозчуларны, күрүнениң долу хандырылгазында кирген бичии кижилер ында каңкадык, омак-хөглүг өзүп, культурлуг аажы-чаңнарга өөренип турар. Ында ажылдап турар 15 кижиниң акша-шалыңын база-ла күрүне төлеп турар. Колхоз бодунуң күсели-биле яслини тудуп алган.

Аъш-чемниң болгаш үлетпүр бараанларының магазиннери саглыжыларның херегделин хомудал чокка хандырып турар.

Херээжен чоннуң колхоз бүдүрүлгезинге киирип турар үлүү магалыг. Чүгле тудугда безин хөй херээжен чон бар. Чаа туткан бүгү-ле тудугларның иштин штукатураалары, малгаштаары, чугайлаары, будууру дээн ышкаш бүгү-ле шеверлел ажылдарын чүгле херээженнер кылып турар. Оларның хөй кезии колхоз тургустунуп келири билек тудугга ажылдаан болгаштың боттарының ажылының ёзулуг-ла мастерлери болу бергилээн. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Маадыр-ие Монгуш Байыровна Серен угбай баштаан кезек кижилер 1953 чылдан тура тудугда ажылдап турар. Ооң удурткан звенозу чүгле бо чылдың эрткен айларында безин 70 ажыг бажыңның иштин сеңгеп, шеверлел ажылдарын кылган. Ооржак Серин, Ооржак Орус, Ооржак Белек, Ооржак Сүрүңмаа, Куулар Сүрүң дээн ышкаш тудугжу угбаларга саглыжылар чоргаарланыр.

III.
„Өөренир, өөренир база катап өөренир“

В. И. Ленинниң бо чагыын Саглының улуг, биче кижилери ыдыктыы-биле күүседип турар. Ленинниң чагыын ёзугаар өөренгеш, бедиктерже ужар чалгыннг болу бергеннерниң саны-даа эндерик. «Кызыл тук» колхозту үндезилеп тургускан кижилерниң бирээзи, ам хөй мал бригадири, хоочун коммунист Б. Ч. Бузур-оолдуң оглу Доржу Саглы школазынга өөренип турган. Доржу Бузур-оол ам техника эртемнериниң кандидады, «Тыва кобальт» комбинаттың кол металлургу болгай. Бо чер чурттуг араттарның ажы-төлү С. К. Аңгыр-оол, Александра Ооржак, Көк Соржу, Куулар Сереңмаа, Саая Дамчай-оол, Монгуш Бичии, Ооржак Опал олар дээди эртемни чедип алган, каш чылдар бурунгаар өөренип турганы Саглы сес чыл школазында башкылай берген. Куулар Карим Томскиге дээди эртем чедип алган, ам Тес-Хем районнуң кижи эмчизи, Ооржак Мижит база-ла дээди эртемниг. Саая Коңзаң, Ооржак Күр-Седи, Саая Севитпаа, Сат Көгел, Ооржак Күнзеңмаа, Сендеш Бузур-оол, Ооржак Коңзай-оол, Василий Дагбыш олар төрээн школазында башкылавышаан, Кызылдың башкы институдунда бот-өөредилге-биле өөренип турарлар.

Саглы школазынга өөренип турган дыка хөй кижилер ам Улан-Удэниң, Иркутскиниң, Красноярскиниң, Кызылдың болгаш өске-даа хоорайларның дээди өөредилге черлеринде өөренип турар. Чүгле колхозта безин 16 кижи тускай ортумак эртемни чедип алган. Оларның хөй кезии зоотехниктеп, агрономнап, мал эмчилеп, бухгалтерлеп, механиктеп турар.

Василий Сарыг-оолович Дагбыш директорлаан Саглының сес чыл школазы республиканың эки ажылдыг, үлегерлиг школаларының бирээзи. Ол школада комсомол организациязы республикага калбарган социалистиг чарышка эки көргүзүглерлиг болганы дээш комсомолдуң 50 чыл оюнуң байырлалының бүдүүзүнде ВЛКСМ Тыва обкомунуң вымпели-биле, өртектиг белек-биле шаңнаткан. Саглы школазының 1—8 класстарында 308 өөреникчи бар. «Өөренир, өөренир база катап өөренир», «Ильичиниң чагыгларын ёзугаар» диген лозуңнар, стендилер школаның класстарында делгеттинген. Күрүне хандырылгазында 125 кижи бар.

— Ленин башкының төрүттүнгениниден бээр 100 чыл болур оюнга төлептиг уткуражырының белеткел ажылы бистиң школада хайныккан. Улуг баштыңчының ажыл-амыдыралының дугайында номчулгалар, беседалар звеноларның, отрядтарның, класстарның, тус-тус өрээлдерниң аайы-биле чоруп турар. Янзы-бүрү ленинчи булуңчугаштар, монтажтар класстар санында тургустунган. «Ленин бистиң-биле кады» деп аттыг улуг хемчээлдиг стендини мастерскаяга оюп туруп кылгаш, школа девискээринге тургузар бис. Оон-даа өске лозуңнарны, чуруктарны хөйнү кылыры көрдүнген. Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгениниң 100 чылын таварыштыр бо школаны ногаанчыдар бис— деп, директор чугаалады.

Көдээ аныяктарның кежээки школазында болгаш СЭКП-ниң допчу курузун өөренир школада база марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школада хөй санныг кижилер хаара туттунган. СЭКП-ниң допчу курузун малчыннар ортузунга өөредириниң 3 чыл хуусаалыг бөлгүмнери база тургустунган. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга чедир кижи бүрүзү партия төөгүзүн өөренип эрткен турарының сорулгазы салдынган.

Колхоз төвүнде 12 кезек черде агитбажыңнар бар. Элээн каш бажыңнарның чурттакчылары кудумчу аайы-биле агитбажың бүрүзүнде хаара туттунган. Олар аңаа доктааттынган расписание ёзугаар чыглып алгаш, В. И. Ленинниң допчу намдарын өөренип, уруг-дарыын канчаар кижизидип, идикхепти канчаар чараштыр, культурлуг кылдыр кедерин, чурттап орар бажыңнарын бедик культуралыг, арыг-шевер тургузарын чугаалажып, өг-бүле концерттеринге белеткенип турар.

Малчыннар ортузунда ийи кезек черде В. И. Ленинниң намдарын өөренип турар бөлгүмнер база бар.

IV.
Ажыл шагы төне бээрге

Кежээки имир дүшкен. Ильичиниң лампочкалары Кызыл-Тей суурнуң бүгү-ле бажыңнарын, кудумчуларын чайыннандыр чырыдыпкан. Шевергин кеттинген кижилер клубче, библиотекаже оюн-каткылыг чоруп турдулар.

Библиотекага кирип келдим. Солуннарның, журналдарның чаа номерлерин, номнар номчугулаан кижилер ында олурупкан. «Кезээде дириг В. И. Ленин» деп аттыг монтаж тода, чараш болу берген көстүп тур. Ында улуг баштыңчының чуруу база аңаа хамаарышкан өңнүг чуруктар, ол монтажтың адаанда стол салган, ооң кырында В. И. Ленинниң чогаалдары, ооң ажыл, амыдыралының дугайында номнар салдынган.

Библиотеканың номчукчулар ортузунда кандыг ажылдарны чорудуп турарын ооң эргелекчизи Куулар Чечекмаадан айтырып, сонуургадым. В. И. Ленинниң чогаалдарын өөренири, номчуурубиле бижидип ап турар кижилерниң моон мурнунда чылдардан ыракта көвүдээнин, оон аңгыда баштыңчының ажыл, амыдыралын бижээн сактыышкыннарны, номнарны хөйү-биле ап номчуп турарын, кандыг номчулга конференцияларын, номнар тайылбырларын чорутканын, делгелгелерни организастаанын чугаалады.

— Чоокта чаа «Культурлуг аажы-чаң деп чүл? дээн темага диспутту эрттирдивис. Аңаа Ленинниң чогаалдарындан, ажылдарындан хөй чижектерни ажыглаан бис. Ылаңгыя баштыңчының «Коммунистиг кижизидилге дугайында», «Аныяктар дугайында» номнарын болгаш культурлуг аажы-чаң дугайында бижээн ажылдарындан чижектерни алгылаан бис — деп, Канскиниң библиотека техникумун дооскан аныяк эргелекчи мээң айтырыымга ынчаар харыылады.

Ол кежээ клубка бот-тывынгыр уран чүүл коллективи Октябрь байырлалында көргүзер концертти белеткээн турлар. Улуг Лениниң дугайында ырны хөйден күүседирге соңганың ажык көзенээн өттүр дашкаар чаңгыланып үнүп, өткүт, чоргааралдыы, хүндүткелдии-биле дыңналып турду.

Клубка өг-бүле, квартал концерттерин доктаамал үндүрери саглыжыларда база-ла эки чаңчыл болу берген. Аңаа В. И. Ленинниң, ооң тургусканы Коммунистиг партияның, Төрээн чурттуң дугайында ырлар, шүлүктер чаңгыланып, кижилерниң сеткил-сагыжын сергедип, Ильичиге, төрээн Коммунистиг партиязынга, совет күрүнезинге кызыгаар чок ынакшылын хайныктырыптар.

Ленинчи идеялар Саглының кырынга чырык херел болуп чайыннанып келгеш, черни үнүш-дүжүткүр болдуруп, черниң кырын каш чүзүн мал-биле каастапкан, кижилерниң амыдыралын таныттынмас кылдыр чаартып, чаа, совет боттуг амыдыралды тургузупкан, ында чурттап, ажылдап турар тыва, орус кижилерниң найыралын каңнаан, кижилерни эртем-билигже чалгыннандырыпкан.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.
«Шынның» тускай корреспондентизи.

★ ★ ★

ҮСТҮНДЕ ЧУРУКТА: Саглы сес чыл школазының 2 «а» клазында орус дыл кичээлиниң эртип турары. Башкызы Ооржак Биче-ооловна КҮНЗЕҢМАА.

АДААНДА ЧУРУКТА: «Кызыл тук» колхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи, хоочун коммунист Саая Дүптешович АГБААННЫҢ сарлыктар кадарып чорууру.

★ ★ ★

Авторнуң фотолары.

ЛЕНИНЧИ ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААР, ЛЕНИНЧИ ЁЗУ-БИЛЕ ЧУРТТААР!

раззин Сергей Тюленин 1942 чылдың ноябрьның 6-дан 7-же дүнезинде Краснодоннуң школазының кырынга киискидип, аскан. Ада-чурттуң Улуг дайынынга комсомолдуң маадырлыг чоруун дээди шаңнал — Ленин ордени-биле үнелээн.

50 болгаш 60 чылдарның аныяктары бо төөгүлүг чаа үе-чадада 40 чылдарның комсомолчуларының маадырлыг эстафетазын хүлээп алган эрестиг чоруп орарлар. Аныяк холдарның кур черде хову турлагларынга, Усть-Илимге кедүргени база делегейни долгандыр делегей океанының ханызынга ап чораан туктары киискип турган. Коммунистиг күш-ажылдың цехтеринге дамчып чораан туктар база мында. База катап шаңнал дугайында Чарлык. Комсомолдуң хөрээнде Ленинниң база бир ордени.

Хайныгып турар энергиялыг, хөглүг амыдыралдыг, күзелдерин болгаш чүткүлдерин боттандырарынга турумтуг, бергелерни ажып эртер комсомолчу характерлиг, Советтер чуртунуң кайгамчык оолдар, кыстары ол хүн парадка келгеннер. Төрээн чурт совет аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге комсомолдуң ачы-хавыязын болгаш чалыы назынның эрес-маадырлыг күш-ажылын дөрт болгаш беш удаа демдеглээн дугайын дыңнап тур бис.

Комсомолчу кол тук В. И. Ленинниң Мавзолейиниң баары-биле киискип бар чораан. Коммунизмниң аныяк тургузукчуларының эвилелиниң дайынчы тугунга чүгле дөрт хүннүң мурнунда алдыгы орден — Октябрь революциязы ордени кадаттынган. Ол шаңнал оолдар, кыстарның сеткил-сагыжын өөрүшкү болгаш чоргаарал-биле долдуруп, ленинчи идеалдарны боттандырар дээш чаа үүле-иштерже оларны кыйгырып турар.

СЭТА-ның корреспондентилери Кызыл шөлдүң бүгү талаларындан репортажты чорудуп тур.

Бөгүн мында келген кижилерниң аразында портфель туткан оолдар, кыстар хөй. Москваның педагогии техникумунуң IV курузунуң студентизи Ирина Хороводнова кичээлден шуут-ла митингиде келгени ол. Ирина— өөредилгениң тергиини.

— Мындыг байырлалга киришкенивиске, бистиң комсомолувусту Октябрь революциязы орден-биле шаңнаанынга мен болгаш мээң өңнүктерим өөрүп база чоргаарланып турар. Чартык чыл болгаш башкылар болур бис. Келир үениң кижизин кижизидеринге бүгү күжүвүстү бараалгадыр бис деп комсомолчу сөзүвүстү берип тур бис...

Индирде хүндүлүг аалчыларның аразында бежен чыл комсомол стажтыг кижи. Сергей Петрович Кесарев 1918 чылда Уралга РКСМ-нин кежигүнүнге кирген. Ол-ла чылда Сергей Петрович Москвага кээп, Кызыл шөлге Октябрьның бирги чыл оюнга чораан болгаш, Владимир Ильич Ленинни көрүп, ооң чугаазын дыңнаан.

— Бөгүнгү бистиң аныяктарывысты көрүп тура ам мээң сагыш-сеткилимниң хайнышкынын дамчыдары берге-дир. Бөгүнгү аныяктар Ильичиниң чагыгларынга, хөй чыл бурунгаар чүү дээш демисежип чораан бис, ол улуг херекке шынчы.

А Сергей Петровичиниң эжи —1924 чылдан бээр комсомолчу Юрий Леонидович Нигов мынча деп немей чугаалаан:

— Аныяк салгалдарга, бистиң аныяк эөлчээвиске берге, ынчалза-даа кайгамчыктыг болгаш өндүр сорулгаларны шиитпирлээри онаажып турар. Революцияның хоочун дайынчыларының эстафетазын аныяктар төлептиг улам чылаар дээрзинге бистер, хоочуннар бүзүрелдиг бис!

Байырлал. Совет кижилерниң аңгы-аңгы салгалдарының байырлалы үргүлчүлевишаан. Оларның салгал бүрүзү комсомолдуң төөгүзүнге маадырлыг чоруктуң демдеглелдерин эге-эге кылдыр бижип киирген. Динмиттиг чээрби чылдарның селемелер кыланнаары ол байырлалга илдең көстүр, баштайгы беш чылдарның индустриалдыг тудуг даап-шимээни, дөртен чылдарның сүрлүг базымнары дыңналыр, алдан чылдарның космосче ужудуушкуннары... билдинер.

ВЛКСМ-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары В. Трушин аныяктарга илеткел кылган. Ленинчи комсомолга, бүгү совет аныяктарга бистиң алдарлыг Коммунистиг партиявыстың алдар-хүндүзүнден болгаш үлегеринден артык бедик алдар-хүнду, оон артык сорук киирикчи үлегер-даа чок. Комсомол бодунуң бүдүрер иш бүрүзүн партияның бедик идеалдары-биле хемчээп көөр деп, В. Трушин чугаалаан.

Кезек када ыржым турган соонда хүндүткелдиг хөгжүм аялгазы чаңгыланып турда, аныяктарның төлээлекчилери В. И. Ленинниң Мавзолейинче углаап чорупкан. Улуг Ленинге ынакшылдың болгаш ханы хүндүткелдиң демдээ — чечектерни бөгүн Мавзолейниң мурнунга салырын күш-ажылдың гвардейжилери, ажылчын аңгының оолдар, кыстары, ховулар биле фермаларның, нефтиниң тывыш черлери биле лабораторияларның, дээди өөредилге черлери биле өөредилге класстарының төлээлери — оларга чурттуң чалыы назыны бүзүреп даскан.

Комсомолчу кызыл туктарны мөгейткен. Оолдар, кыстар дискек кырынга олурган. Мавзолейже саваларлыг дириг чечектер холдар дамчыштыр шуужупкан.

1924 чылда РКАЭ-нин VI съездизинге хүлээп алдынган манифестиң сөстери ол өйде сагышка кирер. Сеткили хайныккан үннүг кыстың чугаалааны шөлге чаңгыланган:

«Комсомолду Ленинниң ады-биле адаар — бо шиитпирни үндүргенивистиң ужуру болза адаар сөске кол болзун дивээн, бүгү аттарның эң экизин эдилексээр күзел сүрбээн, чүгле өндүр улуг кижиниң тураскаалын хүндүткел биле демдеглеп каар-даа дивээн.

Чок! ССРЭ-де чурттап турар бүгү улустарның бүгү ажылчы аныяктары боттарының мурнакчы отряды — Аныяктарның Коммунистиг Эвилели-биле кады ленинчи ёзу-биле чурттаар кылдыр өөренип алыр. Ленинниң биске берген чагыгларын боттандырып ажылдаар болгаш демисежир чаңгыс аай тура-соруктуг, быжыг шиитпирлиг болзун дээш, ол атты хүлээп алган бис».

Ленинчи комсомолдуң чартык чүс чылдыг маадыр төөгүзү-биле деннежиңер! Комсомолчу алдарның туктарын, демиселдиң болгаш тиилелгелерниң туктарын киириңер!— деп команда бердинген.

Кызыл шөлге ол өйде шуглел чаңгыланып келгени кайгамчык-даа таарымчалыг. Ооң одуругларын бистиң чыдалар дег деп деңнелге кылып турарывыста ужур-ла бар.

Доштуг Кронштад
ортулукче,
Дошкун тулчур походтарже
Чалыы назын бисти баштап,
Чаагай чолду изеп чораан...

Кызыл шөлге алдар-биле бүргеттинген комсомолчу туктарны киирип келген. Легендарлыг чыл демдеглелиниң кызыл арыннары ышкаш, ленинчи аныяктар эвилелиниң дайынчы болгаш күш-ажыл алдарының туктары киискип турган. Туктар колонназының он талазында— «Аврора» крейсериниң тугу.

Ооң соонда — дайынчы Николай Островскийниң дайылдажып чорааны Котовскийниң тускай кавалерия бригадазының тугу. Ооң-биле кожа Магнитканың, Москва метрополитениниң Амурда-Комсомольскиниң тудугжуларының туктары.

Дыңзыг үннер «Ура!» деп турда, ССРЭ-ниң ТКК-ның 1928 чылдың май 5-те үндүрген доктаалын номчаан. «...Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң 1919—1920 чылдарда Хамааты дайынының фронтуларынга Колчакка, Деникинге, Юденичиге, ак-поляктарга болгаш Врангельге удур демиселиниң ачы-хавыязын демдеглээри-биле ВЛКСМ-ни Кызыл тук орден-биле шаңнаар».

«Уткулга ырызын» «Энтузиастарның марыжы» солаан. Белен болурунун дугайында шүлүктү аныяк оол чоргаарал-биле чугаалаан.

Шөлдүң кырынга муңдыг сөстер чаңгыланып үнген: «Беш чыл планын чедиишкинниг күүседирин хандырып турар шалыпчы чоруктуң болгаш социалистиг чарыштың херээнге көргүскен идепкейи дээш Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелин Күш-ажылдың Кызыл тук ордени-биле шаңнаар».

Комсомолчу он-он чылдарның оруктарын чалыы назынның кижилери ам базым бүрүзүн, үе-чада бүрүзүн катаптап турган ышкаш сагындырып турган.

1941 чыл. «Ыдыктыг дайын» аныяктарны өлүмнүг дайзын-биле демиселче кыйгырыпкан — олар армияже, партизан отрядтарынче, фронтунуң комсомолчу-аныяктар бригадаларынче чорупп турганнар...

Бөгүн комсомолдуң тугунда Төрээн чурттуң алды шаңналы бар деп В. Трушин чугаалаан. Бо кайгамчык хүннерде комсомолду шаңнааны Октябрь революциязы ордени — совет кижилерниң бүгү салгалдарының ачы-хавыязын демдеглээни ол болур. Бистер аныяк москвачылар Москваның Лихачев аттыг заводунун болгаш Москва чоогунда Воскресенск хоорайның комсомол организациялары чурттуң мурнакчы ажылдыг комсомол организацияларының санынга кирип, Күш-ажылдың Кызыл тук ордени-биле шаңнатканынга өөрүп турар бис.

СЭКП Төп Комитединиң Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелинге байырлыг чагаазының чылыг сөстери, ВЛКСМ ТК-ның байырлыг пленумунга Л. И. Брежневтиң чүректиң ханызындан чугаазы бистиң сагыш сеткиливисти ханы өөрткен. Комсомолдуң ажыл-чорудулгазын бедии-биле үнелээнинге, партияның аныяктарга көргүзүп турары бүзүрелинге бистер өөрүп турар бис.

Бистиң дыка хөй хоочун эштеривис бо хүнгү өөрүшкүлүг хүннерге чедир чурттавайн барганнар, олар бисти аас-кежиктиг ажылдап, чурттазын дээш амы-тынын бергеннер деп Москва комсомолиязының секретары түңнелинде чугаалаан. Төрээн чуртка кызыгаар чок бердинген болурун, а бир эвес херек апараа амы-тынын безин харамнанмайн Төрээн чуртун камгалаарын олар биске чагааннар. Олар бөгүн — бистиң хөй миллион кежигүннерлиг хүрээлеңивисте.

— Ленинчи комсомолдуң Бүгү-эвилел хуралдазын эгелээр-дир, томааннныг! деп В. Трушин командылаан.

Шыпшың апарган шөлдүң кырынга комсомолчу салгалдарның маадырларының аттары дыңналып эгелээн.

— Виталий Бонивур!

— Революцияның солдады, Ыраккы Чөөн чүкке совет эрге-чагырганы тургузар дээш демиселчи, комсомолчу Виталий Бонивур ак гвардейжилерге араатанзызы-биле өлүрткен.

— Николай Островский!

— Бирги аъттыг шеригниң дайынчызы, чогаалчы-большевик Николай Островский сөөлгү тынынга чедир дайынчы болуп арткан деп харыы дыңналган...

— Илья Усыкин!

— «Осоавиахим-1» деп стратостаттың экипажының кежигүнү, комсомолчу болгаш эртемден Илья Усыкин бедик талазы-биле делегей рекордун тургускаш, өлген.

— Зоя Космодемьянская!

— Совет Эвилелиниң Маадыры, партизан Зоя Космодемьянская бистиң аныяктарывыска шынчы болурунуң, маадырлыг чоруктуң болгаш арыг сеткилдиң үлегери болуп, кезээде артар.

— Николай Грибов!

— Комсомолчу-тракторист Николай Грибов кур черниң баштайгы тараазын өрттен камгалап турган, тракторга өлген.

— Юрий Гагарин! Владимир Комаров!

— Совет Эвилелиниң Маадырлары, ужудукчу-космонавтар Юрий Гагарин болгаш Владимир Комаров кижи төрелгетенниң сылдыстарже оруун эң баштай ажыткаанар.

— Аныяктарның Коммунистиг Эвилелиниң талазы-биле бистиң эштеривиске тураскаал кылдыр баштарывысты мөгейтинли—деп, дикторнуң үнү дыңналган.

Аныяк оолдар Кремль ханазынга алдарның гирляндыларын чедирип салган.

...Митингиниң эң хайнышкынныг минуталары келген. ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Е. М. Тяжельников ВЛКСМ-ниң 50 чыл оюн таварыштыр Совет Эвилелиниң комсомолчуларынга болгаш аныяктарынга Москваның болгаш Москва областың аныяктарының юбилейлиг манифестациязының кыйгырыын номчаан.

Бүгү-Эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң алдарлыг юбилейиниң хүнүнде бис төрээн Коммунистиг партияга, совет улуска ынакшылдың болгаш бердинген оолдарының сеткил-сагыжын илергейлээр дээш, партияның ТК-ның чедирген байырында болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневтиң чугаазында комсомолдуң ажыл-чорудулгаазын бедии-биле үнелээни дээш, комсомолду Октябрь революциязы орден биле болгаш эң дээре 39 комсомол организацияларын ССРЭ-ниң орденнери-биле шаңнааны дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин илергейлээр дээш Владимир Ильич Ленинниң Мавзолейинде, Кремльдиң эртебурунгу ханаларының чанында чыглып келген бис деп, кыйгырыгда чугаалаан.

Бөгүн бистиң байырлал колонналарывыс комсомолчуларның бүгү салгалдарын, чартык чүс чыл дургузунда Ленинчи комсомолдуң школазын эрткен чүс миллион совет кижилерни алдаржыдып турар.

Совет улустуң революстуг күчүзүнүң бүгү кижи төрелгетенге символу болу берген Кызыл шөлге бис бөгүн Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылының бүдүүзүнде бистерге эң-не чугула, эң-не алыс күзелдиг чүүлүвүстүң дугайын чугаалажыр дээш чыылган бис.

Бистиң чурттап турар бүгү-ле чүүлдеривис, бистиң чүс чылывыстың эң шылгараңгай бүгү үүле-иштери Совет чурттуң, Коммунистиг партияның, ооң шынчы оглу— комсомолдуң бүгү төөгүзү Ленинниң ады-биле холбашкан. Ленинчилер болурундан, ооң бодунуң амыдыралын бараан болдурганы хереэ дээш эрес-маадырлыг демисежиринден артык кайгамчык болгаш буянныг чүве бистерде чок.

Совет аныяктар ленинчи партияның удуртулгазы-биле адаларының оруу-биле быжыг базып бар чоруур. Аныяктарның Коммунистиг Эвилели аныяктарны өөредир болгаш кижизидер талазы-биле бодунуң бүгү ажылын ажылчыннар болгаш тараачыннар-биле кады чорупп, күш-ажыл-биле каттыштырар дугайында ленинчи чагыгны кезээде сактып чоруур бис.

Кижи төрелгетенниң ажылдап кылганы бүгү байлактарның билиг-биле бодунун угаан-бодалын байыдып алганда, чүгле ынчаарда ёзулуг коммунист болур дугайында ленинчи чагыгны кезээде сактып чоруур бис.

Кезээде революстуг серемчилелдиг болур, аңгы дайзыннарын көөр хөөн чок, бистиң Төрээн чуртувустуң камгалал күчүзүн доктаамал быжыглаар деп улуг Ленин аныяктарны өөреткен. Революцияның дайзыннары-биле кадыг-дошкун тулчуушкуннарга комсомол ол чагыгга шынчызын каш удаа көргүзүп келгенин бөгүн чоргаарал-биле чугаалап турар бис. Совет улустуң болгаш акы-дуңма социалистиг чурттарның улустарының амыдыралче эрге-ажыктарын хандырарынче, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң күштерин сырый каттыштырарынче, делегейниң улустарының национал-хосталгалыг шимчээшкинин деткииринче угландырган Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ханы мерген политиказын бүрүну-биле деткип турар бис. Бир эвес негеттинип келзе, боо-чепсекти холга туткаш, амытынчы хайыралавайн, Улуг Октябрьның чаалап алышкыннарын камгалаарынга кезээде белен бис дээрзин Төрээн чуртка айыткап тур бис!

Кыйгырыгда ооң ыңай чугаалааны болза, Ленин биле Коммунистиг партия Совет Эвилелиниң улустарының найыралын — Октябрьның ол өндүр чаагай чаалап алышкынын карак огу дег хайыралап база быжыглаар деп аныяктарны өөредип турар.

Ленин биле Коммунистиг партия пролетаржы социалистиг интернационализмниң принциптерин чайгылыш чокка удуртулга болдурар, социалистиг чурттарның аныяктарының акы-дуңма эвилелдери-биле депшилгелиг организациялар-биле болгаш хосталга болгаш национал хамаарышпас чорук дээш, бүгү делегейге социализм болгаш тайбың дээш аныяк демиселчилер-биле акы-дуңма харылзааларны калбартыр деп аныяктарны өөредип турар.

Америк агрессорларга удур вьетнам улустуң болгаш ооң аныяктарының маадырлыг демиселин деткип турар бис. Кезээде силерниң таланарда бис, вьетнам акы-дуңмалар!

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурун коммунистиг тургузуушкунуң бүгү участоктарынга өөредилге, ажылыш талазы-биле чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткуурунче «даш бүрүзү безин Ленинни билир» бо Кызыл шөлден бүгү совет аныяктарны кыйгырып тур бис!

Эргим Владимир Ильичиге кайгамчык чараш тураскаал— ооң өлүм чок идеяларының төлептиг бодаралы, коммунистиг ниитилелди моон соңгаар-даа база сорук кириишкинниг болгаш шудургу чүткүлдүг тудуп тургузар бис!

Улуг Ленинниң адын моон соңгаар-даа база алдарлыбиле эдилээр, коммунизм дээш күштеривисти харамнанмайн демисежир бис деп, төрээн Коммунистиг партияга, ооң ленинчи Төп Комитединге бүзүрелдиг сөзүвүстү чурттуң бүгү комсомолчуларының, оолдар, кыстарның өмүнээзинден берип тур бис!

Кызыл шөлге аныяктарның байырлыг даңгыраа чаңгыланган.

Даңгыраглап тур бис!

Ленинчи ёзу-биле ажылдаар, ленинчи ёзу-биле чурттаар — деп, даңгыраглап тур бис!

— Даңгыраглап тур бис! Даңгыраглап тур бис! Даңгыраглап тур бис!— деп, шөлге турганнар кыйгы салган.

Ленинчи комсомолга, совет улуска, төрээн Коммунистиг партияга, ооң ленинчи Төп Комитединге алдар болдурган йөрээлдер чаңгыланган.

Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң 50 чыл оюнга тураскаатка Москваның болгаш Москва областың аныяктарының байырлыг митингизи хагдынган деп чарлаттынган.

Шөлге партийжи гимн «Интернационал» чаңгыланган.

(СЭТА).

Редактор К. К. КУДАЖИ.

ХАМААТЫ МӨЗҮ

Ажылынга кызымак, эш-өөрүнге ээлдек, найыралдыг аныяк малчын өг-бүле дугайында чугаа болу бээрге, Бии-Хемде «Өөк» совхозтуң малчыннары Владимир биле Любовь Сундуйларның өг-бүлезин дораан-на адаар.

Бо аныяк өг-бүле культурлуг, бай-шыырак чурттап орар. Оларның улуг уруу Саяна ам үш, а ооң дуңмазы Алёна ам бир харлаар. Өг-бүлениң бажыңы чаа, ишти делгем, чырык, чылыг бажың иштиниң дериг-херексели шевергин, эмгелиг. Электри чырыы киирттинген. «Рекорд-66» деп радиоприёмник чугаалап турар.

Комсомолчу өг-бүлениң бажы чүгле ында эвес. Владимир совхозтуң Кошпайда эң улуг, комплекстиг механизастаан № 1 хойжу бригадазының бригадири. 3400 ажыг хойлуг бо бригаданың кежигүннери Сундуйларны шынаптыла хүндүлээр, оларның-биле сүмележип ажылдаарынга чаңчыккан.

Ындыг улуг идегелди бо аныяк өг-бүле канчап чедип алганыл? Ооң кол үндезини аныяк өг-бүлениң онаашкан ажылынга бедик харыысалгалыы, кижизиг хамааты мөзү-шынары, эки организакчы мергежилдии болур.

Олар хойжулап эгелээн баштайгы чылында төрүүр чүс хойга онааштыр 96 хураган, бир хойдан-на 3,4 кг дүк, ооң дараазында чылда 101 хураган, 3,4 кг дүк, 1967 чылда 102 хураган, 3,6 кг дүк алган, а ол чылдың күзүнүнден бээр 270 кошкарны кадарып эгелээн. Кошкарларының күш-деңгели эки, бо чылын бир кошкардан-на ортумаа-биле 6,2 кг дүктү кыргып алган.

Бо аныяк малчыннарга арга-дуржулгазын дамчыдып берип, оларны ажылынга ынак кылдыр өөредип каан хоочун малчыннарның аттарын олар боттары чоргаарал-биле адап орарлар. Ол дээрге, Монгуш Балчый, Насак Доржу, Күңгүгет Сендажы, Монгуш Меңге олар-дыр. Төрүүр чүс хойга онааштыр олар тус-тусту чылдың-на чүс ажыг хураганны ап, дүк кыргылдазын кевүдедип турар.

Комсомолчу өг-бүлениң амыдыралы чүгле ажыл-биле кызыгаарлаттынмаан. Владимир 1966 чылда хойну дүрген кыргыырының талазы-биле республика маргылдаазынга киришкеш, аңаа улуг улус аразынга ийиги черни, а аныяк кыргыкчылар аразынга бир дугаар черни алган.

Владимир ол чылдың чайынында Оренбург обласка организастап эрттирген Россия Федерациязының шилиндек кыргыкчыларының маргылдаазынга киржип, 20 хойну 77 минута 47 секунда үениң иштинде, азы бир хойну 3 минута 9 секунда иштинде кыргааш, Россия Федерациязының дээре кыргыкчызы деп дипломну алган.

Бо чылдың чазынында Владимир дээре кыргыкчыларның республика маргылдаазынга база дагын чедиишкинниг киржип, аңаа улуг улус аразынга ийиги, а аныяк кыргыкчылар аразынга бирги черни бүзүрелдиг чаалап ап, дээре кыргыкчы адын камгалааш, хойну дүрген кыргыырының мастери деп хүндүлүг атты чедип алган.

Владимир Сундуй ВЛКСМ Төп Комитединиң Хүндүлел бижии-биле болгаш «Колос» деп херек демдээ-биле шаңнаткан. Комсомол райкомунуң оларны чыл бүрүде эки күш-ажылчы көргүзүглери дээш шаңнаан Хүндүлел бижиктери база бар.

Аныяк өг-бүле дүъштеки чем ижип олурда, олардан:

— Ам мал ажылынга үргүлчү турупканыңар ол бе?— деп айтырдым.

— Ындыг ийин — деп, Владимир биле Любовь бир үн-биле кады харылааш, чазык хүлүмзүрдүлер.

Аныяк кижилерни амыдыралга ынакшыл, ажылга хандыкшыл чалгыннадырып турары илдең. Оларга идегел улуг. Ам Владимир 25. Любовь 23 харлаар.

Олар ийилээн айда 300 ажыг акшаны ажылдап ап турарлар. Владимирге болгаш Любага кол чүве чүгле акша ажылдап алыры эвес. Олар чурттаалгазынга кол чүүл кылдыр шилип алганы — мал ажылынга кызыгаар чок ынактар. Оларның ада-иелери шаандан тура малчын араттар чораан. Ынчангаш уктуг малчыннар болганынга олар чоргаарланыр.

Малчын республиказының ниити ажыл-херээнге боттарының улуг-хуузун киирер дээш чүткүлдүг ажылдап турар Владимир биле Л. Сундуйларның болгаш өске-даа хөй-хөй малчын аныяктарның күш-ажылчы үлегер-чижээ Тываның аныяк өскенинге: «Мал ажылынче келиңер, оолдар, кыстар!» деп кыйгырыгны салып турар.

Д. АНАЙ-ООЛ,
бистиң тускай корр.

ЧУРУКТА: Владимир, Любовь Сундуйлар уруу Саяна-биле чаа келген солун, сеткүүлдерни машина чанында номчуп олурда. М. Лопатин чурукка тырттырганы бо.

ОЛИМПИАДА ДООЗУЛГАН

Мехикога октябрь 27 өөрүшкү-байырлалдыг-даа, арай сагышсыраңчыг-даа хүн болган. Чарлышкынның өйү келген. Бистиң планетавыстың эң эки спортчулары—муң-муң аныяк кижилер кайгамчык чараш стадионнарга, кончуг эки спорт залдарынга болгаш бассейннерге дүргениниң, шыырак, аваангырының маргылдаазын кылбышаан, олимпийжи суурга найыралдыг чурттап келген.

Амгы үениң ол эң улуг Олимпиадазы спорт төөгүзүнүң чайынналчак демдеглелдерин болуп доозулган.

Дөртен үш күрүнениң спортчулары олимпийжи медальдар-биле шаңнаткан.

Совет олимпийжилер Мехикога 29 алдын, 32 мөңгүн болгаш 30 хүлер медальдар-биле шаңнаткан.

Оюннар хагдынарынга баар деп тура, хүндүс бистиң олимпийжилеривис XIX Олимпиаданың лауреаттарынга байыр чедирер дээш, олимпийжи суурнуң ажык театрының олуттарынга чыылган. ССРЭ-ниң спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң Төп Чөвүлелиниң даргазы С. П. Павлов оларга чылыг сөзүн чугаалааш, олимпийжи чемпионнарга— боксёр Валерий Соколовка, волейболистер Инна Рыскальга, Вера Галушкага, Нина Смолеевага, Роза Салиховага, Валентина Виноградовага болгаш Галина Леонтьевага, Эдуард Сибирьковка, Валерий Кравченкога, Владимир Беляевке, Владимир Ивановка, Евгений Лапинскийге, Виктор Михальчукка спорттуң алдарлыг мастерлери деп хүндүлүг ат тыпсыр дугайында доктаалды номчуп дыңнаткан.

Олимпиаданың сөөлгү хүнүнде чаңчыкканын ёзугаар чаңгыс-ла маргылдаа болган: кол стадионга аът спортчулары хүндүс моондактар эртериниң маргылдаазын кылган. «Улуг шаңналды» Канаданың командазы алган.

...Аргыштырып каан беш дээрбектиг ак тук киискип, олимпийжи от чайынналдыр кыпшышаан. XIX Олимпиаданың аалчыларга хүндүткелдиг, өөрүшкүлүг, чугаакыр ээлери-биле олимпийжилер сөөлгү катап ужурашкан.

Президент олудунга Мексика Республиканың удуртукчузу Густаво Диас Ордас көстүп келген. Чырык өже бээрге, сайгылгаан-биле чырыттындыр «Мехико-68» деп бижээн сөстер көстүп келген. Салют чаңгыланган, туннельден баштайгы тук тудукчузу үнүп келген. Ол Грецияның тугун тудуп алгаш көстүп келген. Олимпийжи от удаа бүрүде ол чурттан чорук кылып үнер. Национал ырларның аялгалары уяңгылыг дыңналып турда, долгандыр чыскаалышкан туктар пaрады оожум чорупп турган. Туктарны эң төлептиглер туткан. Бистиң чуртувустуң кызыл тугун делегейниң эң мөге кижизи— Леонид Жаботинский бурунгаар сунган солагай холунга тудуп чораан. Тук тудукчулары болгаш оларның дузалакчылары шөл ортузунга чыскаалыпкан, чурттарның аттарын бижээн көргүзүглер барык чүс метр дурттуг богаа дег шуужа берген.

Тук тудукчулары ногаан шөлге чартык дээрбек кылдыр чыскаалыпкан. Делегейниң олимпийжи комитединиң президентизи Эвери Брэндедж микрофон чанынга чедип келген. «Мексиканың президентизи Густаво Диас Ордаска, Мексиканың улузунга, бо хоорайның эрге-чагырга черлеринге, Организакчы комитетке чүректиң эң ханызындан өөрүп четтиргенивисти Делегейниң олимпийжи комитединиң өмүнээзинден илергейледим» —деп, ол медеглээн.

Президент олимпийжи оюннарны хагдынган деп чарлааш, чаңчылчааның ёзугаар бүгү чурттарның аныяктарын дөрт чыл эртерге Олимпиадага катап чыглырынче чалаан. «Оюннар өөрүшкүнүң, эп-найыралдың үнер дөзү болзун, олимпийжи от диптен дипче шилчип, кижи төрелгетенге бараан болзун»—деп, Брэндедж йөрээген.

Прагага байырлыг хурал

ПРАГА. (СЭТА). Социалистиг Чехословакияның ажылчы чоннары Чехословак Республиканың хамаарышпас чоруун чарлаан хүнүнден бээр 50 чыл оюн демдеглээн. Прага, Братислава, Брно, Острова, республиканың өске-даа хоорайлары болгаш суурлары күрүне туктары, транспаранттылар-биле шиметтинген.

Прага ордунуң Испан залынга ЧКП Төп Комитединиң, Национал фронтунуң ТК-зының, Национал хуралдың болгаш чазактың Чехословак Республиканың 50 чыл юбилейинге бараан болдурган байырлыг хуралы болган. Хуралга ЧССР-ниң президентизи Л. Свобода, ЧКП ТК-ның бирги секретары А. Дубчек, ЧССР-ниң чазааның даргазы О. Черник, Коммунистиг партияның, өске-даа партияларның болгаш Национал фронтунуң организацияларының удуртукчулары олурушкан.

Байырлыг хуралды ажыдып тура А. Дубчек боттарының тускай күрүнезин болгаш социалистиг идеалдарын боттандырар дээш, герман империализмге удур чехтерниң болгаш словактарның революстуг демиселиниң төөгүзүнге доктааган. Чехословакия социалистиг чурттарның дем каттыштырылгазының чардынмас кезии болуп келген болгаш болур-даа дээрзин ол медеглээн. Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле бистиң эвилеливис чехословак даштыкы политиканың стратегтиг шугуму болуп келген болгаш моон соңгаар-даа болур. ССРЭ болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле кады Чехословакия тайбынны хандырар дээш, империализмге, барыын-герман милитаризмге болгаш адаанзырак чорукка удур демисежир.

ЧССР-ниң президентизи Л. Свобода хуралга илеткел кылган.

Чехословакияның улустарының төөгүзүнге бот тускайлан чехословак күрүнениң догуннааның ужур-дузазын ол демдеглээн. Чехословак күрүнениң тургустунарынга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының шиитпирлиг ужур-дузазын президент айыткан.

Социалистиг Чехословакия бодунун интернационалчы харылзааларынга шынчы болуп келген болгаш моон соңгаар-даа шынчы болур дээрзин Л. Свобода чугаалаан.

Партияларның болгаш Национал фронтунуң организацияларының удуртукчулары хуралга база чүве чугаалаан.

Чехословак күрүнениң тургустунганындан бээр 50 чылынга бараан болдурган байырлыг хуралдар социалистиг Чехословакияның областар болгаш районнар төптеринге база болгулаан.

Эжелекчилерниң үүлгедиглери

ПАРИЖ. (СЭТА). Израиль полиция эжелекчи эрге-чагырганың үүлгедиишкиннеринге удур араб чурттакчыларның удурланыышкынын базары-биле Рамала болгаш Наблуз хоорайының тайбың чурттакчыларын массалыы-биле тудуп хоругдап турар.

Тель-Авивтен Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң дыңнатканы ёзугаар алырга, хоругдаттырганнарның аразында элээн хөй башкылар бар. Араб школачыларга удур израиль албан черлериниң үүлгедиишкиннеринге харыы кылдыр чыскаалдар организастаан деп оларны буруудадып турар. Ортумак школаларның болгаш техникумнарның суртуулдарының улуг чыскаалдары болгулаан Рамала хоорайда байдал база-ла дүшкүүрлүг боор артышаан. Хоорайда комендант шагын тургускан.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ
ВЛКСМ-ниң 50 чылынга тураскааткан
Октябрь 30—31 хүннеринде
А. АНТАКОЛЬСКИЙНИҢ
„МАРС ШӨЛҮ“
деп маадырлыг, 2 кезектиг шиизи болур.
Шиини орус дылга тайылбырлап очулдурар.
Эгелээри кежээкиниң 7 шакта.
Касса эртен 10 шактан эгелеп ажылдаар.

Кызыл аэропорту Тээлиге ажылдаар аэропорт начальниги-радиотехник хереглеп турар. Ажылга хүлээп алган кижини чурттаар чер, тускай хеп болгаш ужудукчу хеп-биле хандырар.

КИНО
ОКТЯБРЬ 30-ДЕ
«НАЙЫРАЛ»: «Ийи эжишки шеригге турган» 10, 12, 2, 4, 5.55, 7.50, 9.45 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Хаан регатазы» 10, 1.45, «Херээженнер» 11.50, 3.40, 7.30, «Кыңчынтырбас барымдаалар» 5.30, 9.20 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Понедельникке чедир чурттаал» 4.30, 6.40, 8.35 шактарда.
«ВОСТОК»: «Тайга чүнү ыттавайн турганыл» 3, «Анжелика болгаш хаан» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың, № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-25, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, кезээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 4). ЕС—01452.